

АНАЛИЗ
НА ОБРАЗОВАНИЕТО НА
БЪЛГАРИТЕ В СЪРБИЯ
- ПРОБЛЕМИ И ВЪЗМОЖНОСТИ -

FOND ZA OTVORENO DRUŠTVO - SRBIJA
FUND FOR AN OPEN SOCIETY - SERBIA

Този анализ е изработен с подкрепата на Фонд “Отворено общество”.
За съдържанието единствена отговорност носи екипът изработил анализа и в нито един
случай не представлява становище на Фонд “Отворено общество”.

Сдружение „ГРУПА НА ЛИБЕРАЛНИ, АМБИЦИОЗНИ И СОЛИДАРНИ” - „ГЛАС“

Ул. Добродолски поток бб
17540 Босилеград
glas.bosilegrad@gmail.com
+359 (0) 889 708 317
+381 (0) 63 410 170
+381 (0) 17 878 375

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	5
БЪЛГАРИТЕ В СЪРБИЯ	6
СДРУЖЕНИЕ „ГЛАС” – БОСИЛЕГРАД	8
СТАРТИРА ПРОЕКТЪТ	10
ОБРАЗОВАТЕЛЕН И ИНСТИТУЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ	12
<i>ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ В</i>	
<i>РЕПУБЛИКА СЪРБИЯ</i>	12
<i>ПРЕДУЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ</i>	13
<i>ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ</i>	13
МОДЕЛИ НА ОБРАЗОВАНИЕ НА МАЙЧИН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК	14
МОДЕЛ А	15
МОДЕЛ Б	17
МОДЕЛ В	18
МОДЕЛ Г	18
УЧЕБНИ ПРОГРАМИ	19
УЧЕБНИЦИ	19
КВАЛИФИЦИРАНИ КАДРИ	20
<i>СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ</i>	21
<i>ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ</i>	26
<i>НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ</i>	32
<i>ДИСКУСИИ – КРЪГЛИ МАСИ ПО ПРОЕКТА</i>	34
СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ КОНТЕКСТ	37
<i>СОЦИАЛНА КАРТА</i>	37
ДЕМОГРАФСКИ ДАННИ	37
ЕЗИК	39
РЕЛИГИЯ	41
<i>ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ</i>	41
БРОЙ НА НАСЕЛЕНИЕТО	41
БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ	42
<i>Начално състояние</i>	43
<i>БВП на глава от населението</i>	43
ПОЛИТИЧЕСКИ КОНТЕКСТ	48
ПРАВЕН КОНТЕКСТ	51
АНАЛИЗ НА АНКЕТА	59
SWOT АНАЛИЗ	62
ЦЕННОСТИ, ВИЗИЯ, МИСИЯ	63
ПРЕПОРЪКИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ	64
СЪТРУДНИЦИ	65

ВЪВЕДЕНИЕ

Сдружение „Група на либерални, амбициозни и солидарни“ – (ГЛАС) от основаването си реализира различни дейности, свързани с опазването на българската общност в Сърбия. Натрупаните трудности през годините в различните сфери (образование, информиране, икономика, култура, вероизповедание и др.), за съжаление, не бяха решавани правилно и се стигна до много абсурдни ситуации, които на практика допълнително затрудняват живота на малкото останали хора в регионите, населени предимно с **българско национално малцинство** в Сърбия.

Образованието на български език е една от най-важните области в реализирането на малцинствените права. Изхождайки от многото трудности, които се срещат в процеса на образованието на българите в Сърбия, и безотговорното поведение на институциите, от които зависи решението на този казус, се стигна до това положение. Именно заради това нашето сдружение се захвана с това предизвикателство и благодарение на Фонд “Отворено общество” започна през месец юли 2017 година изработването на всеобщ **„Анализ на образованието на българите в Сърбия – проблеми и възможности“**.

Основната цел на анализа е да се опитаме да намерим отговори за трудностите и проблемите, които срещаме в образователния процес, както и да предложим конкретни мерки за излизане от това положение. Малкият, но сплотен екип, който работи по проекта, организира повече инициативи (срещи, кръгли маси, анкети и др.), в които се постара да включи всички институции и най-вече образователните ведомства от предучилищна до гимназиална възраст в Димитровград/Цариброд, Ниш и Босилеград. Потърсихме активно съдействие от много наши сънародници в изработката на анализа, като по този начин искахме да чуем и тяхното мнение, да споделим нашата работа и да дадем възможност за важни дискусии по проблемите и възможностите в образованието. Направеният анализ обобщава целия период на образованието на майчин български език - от самото начало до днес, дава ни ясна посока и визия за развитието и подобряването на образованието на българското малцинство. Естествено, анализът ще бъде подложен на допълнения и изменения в зависимост от различни гледни точки и новите обстоятелства.

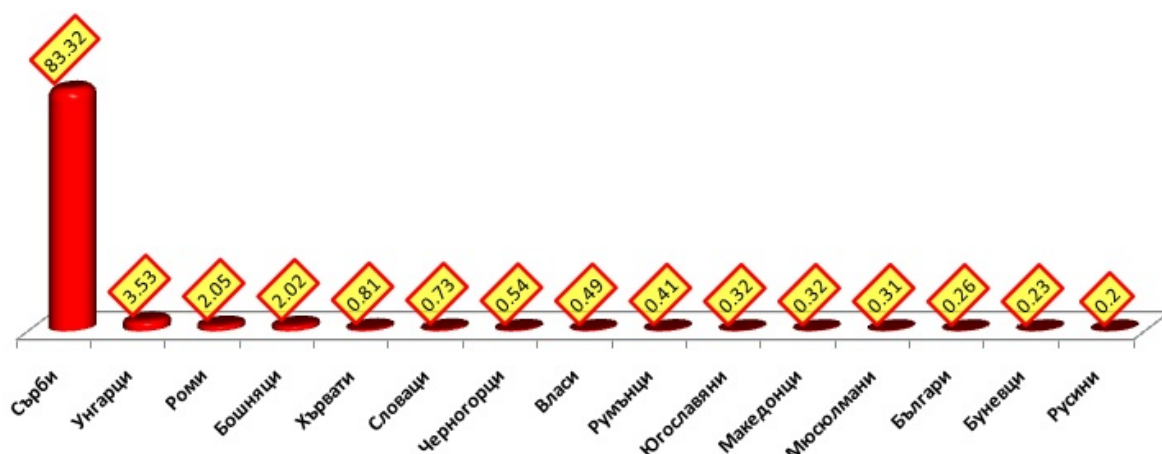
Имахме огромно желание да изготвим този анализ заедно с представителите на НС на българското малцинство в Сърбия, поканихме ги официално, те не се отзоваха, това не бе разбрано от страна на ръководството на НС на българите и техния председател г-н Захариев, въпреки че според Закона за националните съвети образованието е приоритетна задача.

Остава ни да се надяваме, че този анализ ще бъде основа за една бъдеща Стратегия за образованието на българите в Сърбия, от която всички имаме нужда.

Единствено точният анализ, подкрепен от факти, може да подсигури постоянен напредък.

БЪЛГАРИТЕ В СЪРБИЯ

Според преброяването през 2011 година общият брой на българите в Сърбия е 18543 души и така те представляват 0,26% от населението на Сърбия. Според последното преброяване повечето от тях живеят в Централна Сърбия – 15886 жители, от които в районите Шумадия и Западна Сърбия 365, а в районите Южна и Източна Сърбия 15501 души. Във Войводина живеят 1489 българи, а 1188 души в Белградския район.

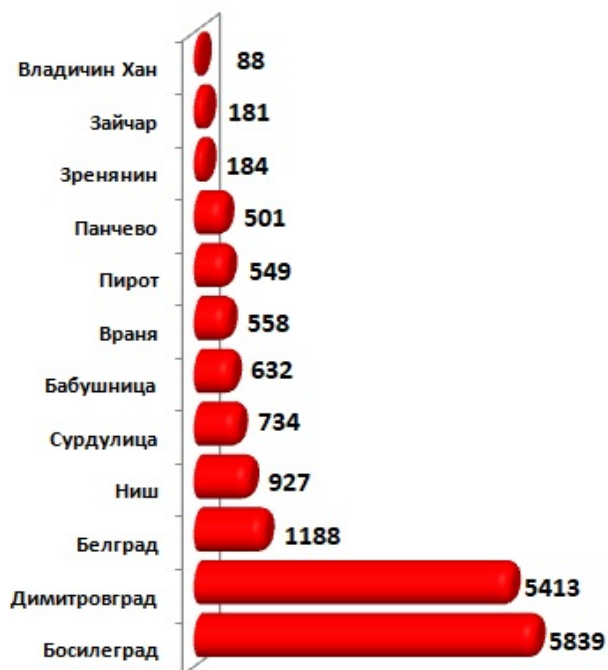
Фиг.1. Населението според етническа принадлежност (2011 година)

Фиг.2. Процентът на декларираните българи по области (2011 година)

Фиг.3. Процентът на българите в 12-те общини с най-голям брой българско население (2011 година)

Фиг.4. Брой на българите в 12-те общини с най-голям брой българско население (2011 година)

¹Без данни за Косово и Метохия (2011 година)

Българи живеят в почти всички области, окръзи и места на Република Сърбия¹. Най-много българи живеят в областта на Централна Сърбия – 15886, или 85,7% от цялото българско население в Сърбия. По окръзи в Централна Сърбия най-много българи живеят в Пчински окръг 45,9% и Пиротски окръг 41,6%. По отношение на общия брой население българите представляват 0,44% от цялото население на Централна Сърбия, а по окръзи 4,58% в Пчинския и 7,14% в Пиротския окръг. По общини най-много българи живеят в Босилеград 5839, Димитровград 5413, където с процентите 71,8% и 53,5% имат мнозинство от общия брой на населението. Това са единствените две общини, където българското население представлява мнозинство от общия брой на населението.

В областта на Войводина българи живеят в 40 от общо 45 общини. Най-голям брой българи живеят в общините Панчево 501 и Зренянин 184 души, които представляват 0,41%, т.е. 0,15% от общия брой на населението. Следват общините Нови Сад с 155 души, Ковин 121, Сечан 87, Вършац 79, Суботица 76 и Сомбор с 31 души. В останалите 32 общини живеят под 20 души по община.

В Белградския район живеят 1 118 българи, или 0,07% от общия брой на населението.

СДРУЖЕНИЕ „ГЛАС” – БОСИЛЕГРАД

Гражданското Сдружение *„ГРУПА НА ЛИБЕРАЛНИ, АМБИЦИОЗНИ И СОЛИДАРНИ”*, със съкратено название „ГЛАС”, е доброволно, неправителствено и с нестопанска цел сдружение, което е учредено безсрочно на 20.02.2013 г. за осъществяване на цели в областта на всички позитивни жизнени дейности: култура, образование, информационно-издателска дейност, икономика, екология, туризъм, здравеопазване, спорт и др. Специално се ангажирахме в сферата на човешките и малцинствените права, осъзнавайки, че именно тук са най-големите ни проблеми.

Появата на Сдружение „ГЛАС” беше необходимост, като се има предвид маргинализирането и отдалечаването на община Босилеград от всички организации от неправителствения сектор, както и крайно пасивната позиция на държавата, в която живеем – Р. Сърбия и непоследователната политика на държавата майка – Р. България, към дългогодишните проблеми на българското малцинство в образованието, информирането, икономиката, вероизповеданието и прочее.

След много години лутане и пропуснати възможности, времето вече не е на наша страна. Процесът на обезлюдяване на Босилеградския край е неспиращ. Бъдещите поколения ще ни попитат какво сме им оставили?!

Ние в Сдружение „ГЛАС” сме убедени, че давайки възможност за активно участие и споделяне на отговорността по важни въпроси със свободни и будни млади хора, можем да си гарантираме едно ново, необременено от миналото и ненатоварено с предразсъдъци поколение.

По-важни дейности, които сдружението осъществява от основаването си досега, са:

- продължава да организира и развива Великденския фестивал (XX, XXI, XXII, XXIII и XXIV) през месец май 2015 година. Нашият фестивал получи международно признание - EFFE label за 2015/16 г. ; Последният фестивал през тази година беше открит от министър-председателя на Р. България г-н Огнян Герджиков.

Повече информация за самия фестивал може да намерите на страницата www.festival-bosilegrad.info.

- открихме изложбата *„Босилеград преди и сега”* в Рим на 16 май 2016 г. и в Белград на 03 март 2017 година;

- през декември 2013 г. по покана на евродепутата Станимир Илчев една група представители на Сдружение „ГЛАС” посети Брюксел и се запозна отблизо със структурата и начина на работа на институциите на Европейския парламент;

- участваме ежегодно в световните срещи на българските медии, организирани от БТА. През 2014 година нашето Сдружение беше един от домакините на този престижен

форум, а Босилеград беше сред организаторите. Тази година за 13-и път домакин на срещата беше Кишинев, Р. Молдова;

- през 2014, 2015 и 2017 г. участвахме на Международния фестивал „*Аз съм българче*” в Будапеща, Рим и Темишоара;

- през 2015 г. Сдружението участва като партньор в проекти от ERASMUS+ с 9 държави от Европа, Азия и Африка под название „*Идентичността на младите в Европа*” в Русе, Р. България;

- от 2015 до 2017 г. участвахме като партньори в няколко проекта, организирани от фондация „*Българска памет*” по програма ERASMUS+. Благодарение на Фондацията през 2017 година нашето сдружение придружи децата от Сърбия до Брюксел, където посетиха Европейския парламент;

- на 11.12. 2015 г. в офиса на Сдружение „ГЛАС” бе открит първият пресклуб на БТА в чужбина;

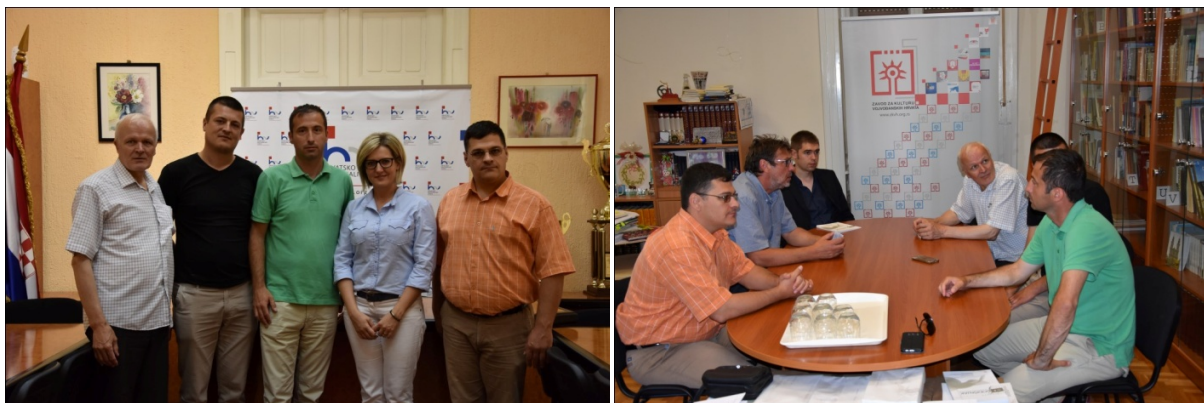
- през 2017 год. нашето Сдружение реализира 2 проекта:
„*Младежка онлайн платформа – ГЛАСПРЕСС*” и „*Гласът на младите*”, подкрепени от Р. България за предоставяне на българска помощ за развитие.

- Успешно реализирахме пет благотворителни инициативи, на които в навечерието на Коледа ежегодно събираме средства за крайно нуждаещите се босилеградски деца и семейства.

През изминалите 5 години Сдружение „ГЛАС” организира няколко екскурзии из България за децата, които изцяло се обучават на майчин български език. Гостувахме и на нашите сънародници в Бесарабия, Молдова, Украйна, Австрия, Словакия, Румъния, Унгария, Гърция и Кипър.

СТАРТИРА ПРОЕКТЪТ „ИЗРАБОТКА НА АНАЛИЗА ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В СЪРБИЯ”

Първата инициатива по проекта „Изработка на анализа за образованието на българите в Сърбия” започна със срещата на представителите на сдружение „ГЛАС” и представители на НС на хърватското малцинство във Войводина. Срещата се проведе на 26.07.2017 г. в Суботица, където основно се използва опитът на хърватското малцинство относно тяхната изработка на стратегия за образование. Домакините от Суботица бяха направили максимално добра програма, която имаше за цел да се запознаем подробно с възможностите и трудностите, които среща в своята работа хърватската общност в Сърбия. Имахме възможност да посетим издателство „Хърватска дума”, там разбрахме, че изцяло се финансира от страна на областния парламент и общият брой заети са 16, от които 8 са в Суботица, а останалите в различни градове във Войводина. След това се разходихме из града и разгледахме знаменитостите му, като особено се впечатлихме от сградата, в която се намира общината. По програма следващата спирка бе в „Института за Култура на Хърватите във Войводина”. Лично ни прие директорът г-н Томислав Жигманов, който е и председател на ДСХВ (партията на хърватите във Войводина) и настоящ народен представител в Сърбския парламент.

На работната среща в помещенията на ХНС, на която присъстваха Ясна Войнич, съветник на председателя на ХНС, Дарко Сарич Лукендич, председател на изпълнителния съвет на ХНС и Дарко Бащованович - представител на ХНС, получихме ценни съвети във връзка с реализирането на проекта „Изработка на анализа за образованието на българите в Сърбия”, който получи подкрепа от страна на Фонд „Отворено общество” от Белград.

Вечерта предстоеше още една изненада, любезните домакини ни заведоха до село Таванкут, където се запознахме с дейностите на Хърватското културно-образователно дружество „Матия Губец“. Председателят на дружеството г-н Ладислав Сукнович подробно ни запозна с дейностите и инициативите, които те организират, като част от техната богата културно-традиционна-гастро-туристическа програма. Посетихме „Етносалаша Балажевич“ и видяхме произведения от слама, уникални творби на местните хора. Накрая и сами се убедихме в истинската и вкусна традиционна кухня, опитвайки техните специалитети.

Така приключи богатият и изпълнен с много емоции ден, в една приятна атмосфера сред нови приятели. Обещахме си, че на финала на проекта отново ще се съберем, но този път в Босилеград.

ОБРАЗОВАТЕЛЕН И ИНСТИТУЦИОНАЛЕН КОНТЕКСТ

Образование, обучение, просвещение е съвкупност от знания, получени при целенасочено обучение, които влияят върху качеството на живота. То е процес за придобиване на знания, умения, ценности, вярвания, навици. Обучението е първият най-важен фактор в живота и развитието на всеки индивид в обществото и държавата като цяло. Една от основните цели на преподаване на даден език е придобиването на четири основни комуникационни умения: слушане, говорене, четене и писане. Знанията, иновациите и ученето през целия живот са главната движеща сила за просперитета на всички народи. Мисията на образователната система в Сърбия се основава на европейските постулати и се стреми да подобри качеството на образованието и да повиши ефективността за използване на образователните ресурси.

Великите личности със своите мъдри мисли като „Ако искаш да стигнеш до целта си, трябва да знаеш къде искаш да отидеш и как да стигнеш до там” или ”Образованието дава отговор на незададените въпроси” говорят за значението и ролята на науката, която ще спаси света.

ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ ПРАВОТО НА ОБРАЗОВАНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ В РЕПУБЛИКА СЪРБИЯ

Правата на националните малцинства в Република Сърбия са гарантирани в Конституцията на Република Сърбия (Държавен вестник на РС“, Ном.98/2006г.), но основните законови актове, уреждащи образованието, са Закон за защита правата и свободите на националните малцинства („Държавен вестник СРЮ,, ном. 11/2002, Държавен вестник на СЧГ“ ном. 1/2003, Държавен вестник на РС“, ном.72/2009, ном.97/2013 – решение на Конституционния съд), Закон за националните съвети на националните малцинства („Държавен вестник на Република Сърбия“, № 72/2009, 20/2014 – решение на Конституционния съд) ном.55/2014), Закон за основата на системата за образование и възпитание („Държавен вестник на Република Сърбия“, №72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015, /Автентично тълкуване/ ном. 68/2015/, Закон за предучилищно образование и възпитание („Държавен вестник на РС“, ном.18/2010), Закон за основното образование и възпитание („Държавен вестник на РС“, ном.55/2013), Закон за средно образование и възпитание („Държавен вестник на РС“, ном. 55/2013), Закон за висшето образование („Държавен вестник на РС“ ном.76/2005, 100/2007, Автентично тълкуване) чл. 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014, 45/2015, Автентично тълкуване), ном. 68/2015/, Закон за образование на възрастни („Държавен вестник на РС“, ном.55/2013), Закон за учебници и учебни помагала („Държавен вестник на РС“, ном.68/2015). Законите са ключовите документи за защита правата на националните малцинствата, но българското национално малцинство в различните среди ги прилага селективно.

ПРЕДУЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ

Предучилищното образование е изключително важна част от образователната система като цяло. То е основата на цялата образователна система поради ключовите периоди на развитие в живота на детето, които се случват до седмата му година. Целта на предучилищното образование е да създаде условия за ранно учене, социализация, възпитание и подкрепа за развитие на детето като цяло. В случая с предучилищното образование на принадлежащите към националните малцинства е от ключово значение на кой език ще бъдат усвоени първите понятия и думи и на кой език ще се формира мисловният процес.

В общините Димитровград и Босилеград, които предимно са с компактно българско население, има по едно предучилищно учреждение. Детската градинка „8 септември” в Димитровград е открита още през 1915 година, а през 1944 година е имало две образователни групи. Едната група е реализирала учебната програма на български език, а другата на сръбски език. Днес образователно-възпитателната дейност в това ведомство, както и в неговите подведомствени, се реализира на сръбски език с изучаване на елементи от националната култура на български език (няколко песнички, стихотворения, приказки). Понеже директорът на това ведомство не присъства на кръглата маса, която се проведе в Димитровград, нямаме пълна информация за работата в това ведомство.

Предучилищното учреждение „Детска радост” в Босилеград има и клонове във всички села, където има четирикласни училища, като село Райчиловци, Гложие и други села, но тяхната образователна дейност всяка година варира в зависимост от броя на учениците. В това предучилищно ведомство всички заети кадри са квалифицирани за работа с деца. По думите на директора образователно-възпитателната дейност в това предучилищно ведомство се провежда двуезично (билингвално) на български и сръбски език. Броят на учениците за предучилищно образование също така варира и в основното училище „Свети Сава” в село Божица, както и в основното училище „Иво Лола Рибар” в село Клисурса, община Сурудлица. В двете предучилищни ведомства учебните програми са на сръбски език. Липсва учебна програма за двуезично обучение, за майчин език с елементи на националната култура, както и учебна програма за пълно обучение на български език.

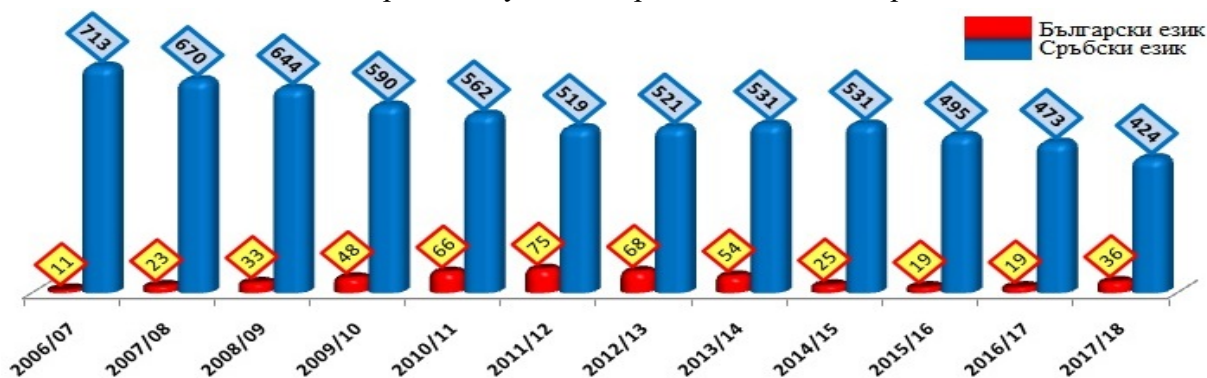
ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ

Основното образование и възпитание е важен елемент от цялостната образователна система. Неговата функция е придобиване на основни знания от всички области, които са важни за живота в съвременния свят, както и мотивация за учене, нагласи и ценности, необходими за формиране на националната и културната идентичност.

За да може да осъществи тази своя цел, необходимо е образователната система в страната да бъде качествена, ефективна, достъпна и равнопоставена.

Настоящият анализ се базира върху ситуацията в образованието на българското етническо малцинство в Република Сърбия от учебната 1982/83 до учебната 2017/18 година. За целите на този анализ беше направено едно проучване в период от 4 месеца. Инфор-

мацията, представена в документа, е обсъдена с представители на образователни ведомства и гражданското общество посредством различни консултативни срещи, кръгли маси, за да се гарантира, че документът ще отрази действителното положение и ще даде осъществими препоръки. Трябва да отбележим, че някои представители на отделни образователни ведомства не намериха за нужно да присъстват на тези срещи.

Фиг. 5. Брой на учениците, учащи изцяло на български език, и брой на учениците, които се обучават на сръбски език 2006-2017 година в ОУ „Георги Димитров“, Босилеград

Анализът има за цел да разгледа състоянието на образованието в областите, където доминират етнически българи в Република Сърбия и където има образователни ведомства, които провеждат *двуезично (билингвално) обучение*, изучаване на български език като *език на национално малцинство с елементи на националната култура*, или където има *изцяло обучение на малцинствен български език*.

В него са включени ОУ „Георги Димитров“ в Босилеград, община Босилеград със своите подведомствени начални и прогимназиални училища, ОУ „Свети Сава“ в село Божица (община Сурдулица), ОУ „Иво Лола Рибар“ в село Клисурса (община Сурдулица), ОУ „Братство“ в село Звонци (община Бабушница), ОУ „Христо Ботев“ в Димитровград (община Димитровград), със своите подведомствени четирикласни училища, ОУ „Моша Пияде“ в село Иваново (община Панчево). Чрез реализиране на проекта „Роден език и култура зад граница“, финансиран от Министерството на образованието на Република България, са включени ученици от ОУ „Мирослав Антич“ и „Свети Сава“ от Панчево, както и от ОУ „Доситей Обрадович“ от Омолица, които изучават български език. Образованието на български език в областите, населени с българско национално малцинство, е важно за запазване на етническите и етнокултурните традиции на хората, които живеят извън границите на Р България.

МОДЕЛИ НА ОБУЧЕНИЕ НА МАЙЧИН БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Майчин език - първият език, научен от детето, най-често този на родителите или на единия от двамата родители.

Общуването на майчин език се определя като „способност да се изразяват и интерпретират идеи, мисли, чувства, факти и мнения в устна и писмена форма (слушане, гово-

рене, четене и писане) и да се взаимодейства лингвистично по съответстващ и творчески начин в богатия диапазон от социални и културни контексти, в образованието и в обучението, в работата, вкъщи и в свободното време”.

В педагогически план съхраняването на билингвалните особености е изключително важно, т.е. необходимо е детето не само да владее официалния език като средство за социална комуникация, но и да запази и развива високо ниво на владение на майчиния си език. Основанията за това се съдържат в обстоятелството, че езикът е важен етнокултурен маркер и като такъв е неотменим елемент на индивидуалната идентичност. Поради тази си особеност, това е езикът, на който „човек мисли най-добре, най-задълбочено и най-творчески”.

Образователно-възпитателната дейност на българското национално малцинство в Република Сърбия се реализира по 4 модела.

МОДЕЛ	ОПИСАНИЕ
А	ДВУЕЗИЧНО ОБУЧЕНИЕ (БИЛИНГВАЛНО) СРЪБСКИ-БЪЛГАРСКИ (БЪЛГАРСКИ КАТО МАЙЧИН)
Б	ОБУЧЕНИЕ НА СРЪБСКИ ЕЗИК С ИЗУЧАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО МАЙЧИН ЕЗИК С ЕЛЕМЕНТИ НА НАЦИОНАЛНАТА КУЛТУРА(ЗАДЪЛЖИТЕЛЕН)
В	ОБУЧЕНИЕ НА СРЪБСКИ ЕЗИК С ИЗУЧАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО МАЙЧИН ЕЗИК С ЕЛЕМЕНТИ НА НАЦИОНАЛНАТА КУЛТУРА (ФАКУЛТАТИВЕН)
Г	ОБУЧЕНИЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК (С ИЗУЧАВАНЕ И НА СРЪБСКИ ЕЗИК)

Таблица 1. Модели на обучение на майчин български език

От самите модели се вижда, че почти всяко основно училище си има свой модел на обучение, т. е. колко училища, толкова модели.

Тези модели са започнали да се прилагат, след като образователно-възпитателният процес е започнал да се провежда изцяло на сръбски език. В различните общини обучението на майчин език е прекъснато през различни години.

МОДЕЛ А.

В основното училище „Георги Димитров” в Босилеград с неговите подведомствени начални и прогимназиални училища, както и в ОУ ”Свети Сава” в село Божица (община Сурдулица) и в ОУ ”Иво Лола Рибар” в село Клисуре (община Сурдулица), до 1987 образователно-възпитателната дейност изцяло се е провеждала на майчин български език. През месец май 1987 година е изготвен „Елаборат за двуезично обучение”, по който учебните програми в споменаните училища започват да се реализират двуезично (билингвално), което означава, че образователно-възпитателната дейност по всички предмети започва да се реализира на тогавашния сръбохърватски език, а една част от учебната програма - 30% по

определени предмети (география, история, изобразително изкуство, природа и общество, музика), се реализира на български език. Часовете по български и сръбски език от 5-8 клас са предвидени да се реализират с еднакъв седмичен и годишен хорариум.

В този Елаборат е посочено следното:

От 1 до 4 клас част от учебната програма да се реализира на български език по следните предмети:

- български език е задължителен за всички ученици, независимо от тяхната национална принадлежност, и бележката влиза в успеха на ученика;
- български език в 1 и 2 клас е със седмичен хорариум от 2 часа, годишен от 72 часа;
- български език в 3 и 4 клас е със седмичен хорариум от 3 часа, годишен от 114 часа;

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК	КЛАС							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
СЕДМИЧЕН ХОРАРИУМ	2	2	3	3	4	4	4	3

- сръбохърватски език от 1-4 клас е със седмичен хорариум от 5 часа, годишен 190 часа;
- част от учебната програма по природа и общество в 3 клас да се реализира на български език / 9 часа от общ годишен хорариум 114 часа/;
- част от учебната програмата по природознание в 4 клас да се реализира на български език / 6 часа от общ годишен хорариум 76 часа/;
- част от учебната програмата по обществознание в 4 клас да се реализира на български език / 7 часа от общ годишен хорариум 76 часа/;
- част от учебната програмата по изобразително изкуство в 3 и 4 клас да се реализира на български език / 22 часа от общ годишен хорариум 76 часа/;
- част от учебната програмата по музика в 3 клас да се реализира на български език /10 часа от общ годишен хорариум 76 часа/;
- част от учебната програмата по музика в 4 клас да се реализира на български език /22 часа от общ годишен хорариум 76 часа/;

От 5 до 8 клас на български език да се реализира част от учебната програма по следните предмети:

- български език е задължителен за всички ученици, независимо от тяхната национална принадлежност, и бележката да влиза в успеха на ученика;
- български език в 5 клас е със седмичен хорариум от 4 часа, годишен 152 часа;
- български език в 6 клас е със седмичен хорариум от 4 часа, годишен 148 часа;
- български език в 7 клас е със седмичен хорариум от 4 часа, годишен 140 часа;
- български език в 8 клас е със седмичен хорариум от 3 часа, годишен 105 часа;

- сръбохърватски език от 5-8 клас е с еднакъв седмичен и годишен хорариум както и български език;
- география само 1 час за реализиране на български език в 6 клас от общо 72 часа;
- история само по 2 часа за реализиране на български език в 6,7 и 8 клас от общо 74 часа годишен хорариум за всеки клас;
- няколко часа по музика и изобразително изкуство да се реализират на български език, но като допълнителни – свободни дейности;

Образователно-възпитателната дейност по останалите предмети да се реализира на сръбохърватски език спрямо учебната програма.

Този модел на обучение в споменаните училища изцяло се е реализирал до учебната 1991/92 година, след което се преминава на пълно обучение на сръбски език. Запазена е само реализацията на часовете по български език със споменатия седмичен и годишен хорариум, според който все още важи този двуезичен модел и български език има статут на майчин. По този модел български език се изучава като майчин език, задължителен е за всички ученици и бележката влиза в общия успех на ученика. Учебната програма по всички останали предмети изцяло започва да се реализира на сръбски език.

МОДЕЛ Б.

В основно училище „Братство„ в село Звонци (община Бабушница) образователно-възпитателната дейност се е реализирала на майчин български език до учебната 1985 година, след което започва да се прилага двуезичният модел и то до учебната 2006/2007 година. До тази учебна година български език се е изучавал като майчин език със седмичен хорариум по модел „А“, а след учебната 2007 година часовете по български език се намаляват на по 2 часа седмичен хорариум, или 72 часа годишен от 1-8 клас. Езикът си запазва статута на майчин, задължителен е за всички ученици и бележката влиза в общия им успех. Учебната програма по всички останали предмети изцяло се реализира на сръбски език. През учебната 2016 година инспекторатът от Ниш налага на училището да приложи модел „В“, да изучава български език като *„Майчин език с елементи на националната култура“ – но като избираем – незадължителен/факултативен, където бележката не влиза в общия успех на ученика.*

Директорът на училището не прилага този модел и работи по модел „Б“ въз основа на пояснението, поместено в „Държавен вестник на РС“, номер 62/03, 64/03, 58/04 и 62/04, под заглавие „НАЧИН ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА УЧЕБНАТА ПРОГРАМА“ :

„Изучаването на Майчинезик с елементи на националната култура –като избираем – незадължителен/факултативен, на първо място е предназначено за деца, принаследящи към българското национално малцинство в Република Сърбия, които нямат възможност да изучават български език като майчин език, за българи, които са разпръснати в по-големи или по-малки градски райони извън компактните традиционни селища, или по друг начин нямат възможност да изучават майчиния си език като смесени общности, семейства от смесени бракове“.

Понеже тези изисквания не се отнасят до основното училище „Братство” в село Звонци, което е предимно населено с българи, училището продължава да прилага модел „Б”.

МОДЕЛ В.

В основно училище „Христо Ботев” в Димитровград (община Димитровград) образователно-възпитателният процес се е реализирал на майчин български език до 1982 година, след което започва с прилагането на двуезичния модел „А” и то до учебната 1992 година. От учебната 1992/1993 година училището започва да изучава български език по модел „В”, „Майчин език с елементи на националната култура” – *незадължителен избираем предмет /факултативен/*, където бележката не влиза в успеха на ученика. Месечният хорариум на часовете от 1-8 клас е по 2 часа седмично, или 72 часа годишен хорариум. По този модел училището работи и до днес.

Този модел на изучаване на български език прилага и ОУ „Моша Пияде” в село Иваново (община Панчево) от учебната 2007/2008 година. В това основно училище броят на учениците, изучаващи „български език с елементи на националната култура” за всяка учебна година, варира от 14-17, което е около 20% от общия брой на записаните ученици.

МОДЕЛ	МЯСТО	УЧИЛИЩЕ	ГОДИНА
А	БОСИЛЕГРАД	ОУ „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ”	1987/2017
	БОЖИЦА	ОУ” СВЕТИ САВА”	1987/2017
	КЛИСУРА	ОУ„ИВО ЛЮЛА РИБАР”	1987/2017
Б	ЗВОНЦИ	ОУ” БРАТСТВО”	2007/2017
В	ДИМИТРОВГРАД	ОУ „ХРИСТО БОТЕВ”	1992/2017
	с. ИВАНОВО	„МОША ПИЯДЕ”	2007/2017
Г	БОСИЛЕГРАД	ОУ „ГЕОРГИ ДИМИТРОВ”	2006/2017

Таблица 2. Модели на обучение на майчин български език по училища и места

МОДЕЛ Г.

Този модел на преподаване означава пълно обучение на български език (с изучаване на сръбски език). Прилага го само ОУ „Георги Димитров” в Босилеград от учебната 2006/2007 година, и то с по една паралелка от 1-8 клас. Броят на записаните ученици в периода от дванадесет години варира, а от учебната 2012/2013 драстично намалява. През учебната 2017/2018 година излиза първият випуск, който завършва дванадесети клас с пълно обучение на майчин български език, а парадоксалното е, че за дванадесет години учениците от този випуск не са имали нито един преведен учебник на български език. Учили са на български език от сръбски учебници. Сами или с помощта на преподавателите са си превеждали уроците, а Националният съвет на българското национално малцинство е сформиран още през 2002 година, както и комисията по образованието, но този съвет и тази комисия нищо не направиха по въпроса за превеждане на учебниците и учебните помагала за българските паралелки, както и папарелките, в които обучението се провежда изцяло на български език, нито за паралели с двуезично образование, в които е предвидено

но 30% от общия учебен материал, който е предвиден за преподаване на български език по определени предмети (природа и общество, изобразително изкуство, музика, история, география).

	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	5 клас	6 клас	7 клас	8 клас
2006/07	11	-	-	-	-	-	-	-
2007/08	12	11	-	-	-	-	-	-
2008/09	10	12	11	-	-	-	-	-
2009/10	14	11	12	11	-	-	-	-
2010/11	15	14	11	12	14	-	-	-
2011/12	9	15	14	11	12	14	-	-
2012/13	6	8	15	14	-	11	14	-
2013/14	-	6	8	15	-	-	11	14
2014/15	-	-	6	8	-	-	-	11
2015/16	6	-	-	6	7	-	-	-
2016/17	-	6	-	-	6	7	-	-
2017/18	9	-	5	-	9	7	6	-

Таблица 3. Брой на записаните ученици, учещи изцяло на български език по модел Г от учебната 2006/2007 до учебната 2017/2018 година

В таблицата е приказан броят на учениците през учебните години, които са се образовали на майчин български език. Най-голям брой записани ученици в първи клас е имало през учебната 2010/2011 година. Броят на записаните ученици в българските паралелки постепенно намалява поради липса на преведени учебници на български език.

УЧЕБНИ ПРОГРАМИ

В училищните учреждения все още няма действащи учебни програми за обучение на български език, за двуезично обучение, за майчин език с елементи на националната култура. Група преподаватели от Димитровград е изготвила учебна програма за двуезично (билингвално) обучение още през учебната 2013 година, която все още чака одобрението от Националния съвет на българското малцинство. Тези ведомства работят по учебни програми на сръбски език.

За основното училище има съдържателни учебни програми по всички модели на обучение, с изключение на учебната програма от 1-4 клас за *Български език с елементи на националната култура*, и учебната програма, която включва 30% от общия учебен материал, който е предвиден за преподаване на български език по определени предмети като (природа и общество, изобразително изкуство, музика, история, география).

УЧЕБНИЦИ

Що се отнася до учебниците и учебните помагала по български език и литература по модел А, установено е, че учениците от 1 до 8 клас са подсигурени с необходимите учебници и учебни помагала по български език и литература по настоящата учебна програма. Всички учебници са изготвени от страна на специалисти-българи от Белград-

ския университет и преподавателката по български език от ОУ ”Георги Димитров” в Босилеград Дешка Георгиева в период от десет години. Освен Читанка и Христоматия учениците разполагат и с Граматики, Работни тетрадки, Помагала към читанките за началните класове, които са методически и дидактически на високо равнище. Христоматията за 7 и 8 клас е старо издание (от 1987 година) и се нуждае от преработка и модификация. Също така има отпечатан учебник за обучение по модел „Б”, „В” *Български език с елементи на националната култура* за учениците от 1-4 клас от преподавателя по български език Огнян Цветков от Иваново, докато учебникът *Български език с елементи на националната култура* за учениците от 5-8 клас е изготвен от същия автор, но с години се чака да бъде отпечатан в издателството в Белград. Също така има изготвена и „Книга за учителя”, включваща уроци от 5-8 клас, но и тя все още не е отпечатана.

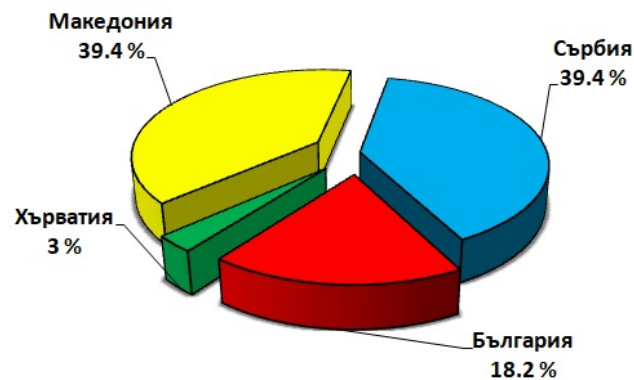
За учениците, които изцяло се обучават на майчин български език по модел „Г”, за сега има преведени и отпечатани учебници по всички предмети, и то за учениците от 1 - 6 клас, с изключение на учебника по музика и изобразително изкуство. Учебниците за 7 и 8 клас са преведени са в процес на печатане.

Липсва доста литература за извънкласно четене по български език, и то за всички класове, както и свидетелства, ученически книжки, дипломи и дневници на български език. За всичко това трябва да се застъпи Националният съвет на българското малцинство.

КВАЛИФИЦИРАНИ КАДРИ

Всички учители и преподаватели по определени предмети, които са заети в предучилищните учруждения, както и в основните училища, са квалифицирани да преподават български език. Повечето от тях са завършили образованието си в Република Македония, Хърватия, Република Сърбия и Република България. Всички начални учители, които са завършили в Сърбия, Македония или Хърватия, са издържали изпит по Методика на обучението по български език и литература на Белградския университет,

понеже това изисква и законът, в който се посочва: ”за да могат да преподават в малцинствена среда, трябва да владеят езика на малцинството”. Освен това повечето от тях са завършили основното си образование на български език, а някои са учили български език и в средното образование. Голяма част от учителите от двете общини са започнали работа с полувисше образование, завършено в Македония по време на бивша Югославия, но след това са продължили да се доквалифицират задочно във Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий“, Република България, така че всички учители са квалифицира-

Фиг.6. Учителите в ОУ „Георги Димитров”, Босилеград, спрямо държавите, където са завършили висшето си образование

ни за преподаване на български език. В последните десетина години повечето учители завършват образо-ванието си в Република България. Вече двадесет години ШУ "Епископ Константин Преславски" - ДИНПО в гр. Варна всяко лято провежда курс за квалификация на педагогически кадри в период от 15 дни, който редовно посещават ученици и учители от Босилеград, Димитравград, Звонци, Иваново, Панчево, на който допълнително опресняват и обогатяват знанията си по български език и литература, история, музика, народни танци, информатика, математика и други предмети в зависимост от интересите на курсантите. Курсът включва и екскурзии с цел запознаване с историческите забележителности на Република България.

СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

Общото средно и профилирано образование има за цел да осигури необходимото равнище на общообразователна и професионална подготовка на учениците, позволявайки им непрекъснато да се образуват и самообразуват. Основната му функция е да осигури необходимите знания на учениците и да им даде възможност да продължат образованието в по-горна степен – във висши училища, където бъдещият студент ще се изгради като свободна, морална и инициативна личност, с широка обща култура, уважаващ законите, правата на другите, техния език, религия, култура, познаващ и зачитащ националните и общочовешките ценности. По този начин средното образование изгражда силна основа за формиране на интелектуален и културен елит.

Основен смисъл и предимство на профилираното образование е възможността му да създава пряка връзка между младежите и пазара на труда. Целта е след три или четири години средно профилирано образование от училището да излезе висококвалифицирана и обучена работна ръка. Профилираните училища дават възможност на учениците да придобият и практикуват умения, които са нужни за определена професия, а след завършването учениците да могат да продължат образованието си в университетите по желаната специалност.

Качественото профилирано образование подготвя кадри, които са конкурентно-способни във всяка една област от икономиката.

Тази част от образованието е специално разработена в стратегията за развитие на Сърбия до 2020 година.

Недостатъчното покритие на всички необходими профили, от които се нуждае страната, и недостатъчното качество на образованието са двата ключови проблема в средното образование в Сърбия. В развитите страни на Европа е тенденция 40-50% от учениците да записват общо средно училище, с което се повишава процентът на граждани с висше образование.

В Сърбия всеки четвърти ученик записва четиригодишно училище - вид гимназия. Две стратегически мерки в това отношение насърчават децата от бедни семейства и от селските райони за образование в гимназиите и профилираните училища, като им се осигурява настаняване в общежитие, столово хранене или осигурен транспорт.

Светът на образованието и трудовият пазар трябва да бъдат хармонизирани, за което е необходимо включване на социални партньори в планирането на образованието и подготовката за обучение на учениците.

В градовете с компактно българско население (Босилеград и Димитровград) съществуват две средни училища – Гимназия Босилеград и Гимназия „Св. Св. Кирил и Методий“ в Димитровград.

Гимназия "Св. Св. Кирил и Методий" в Димитровград е средно общообразователно училище, но учениците имат възможност да запишат и специалност – туризъм. Обучението се извършва на сръбски с изучаване на български език с 2 часа седмично.

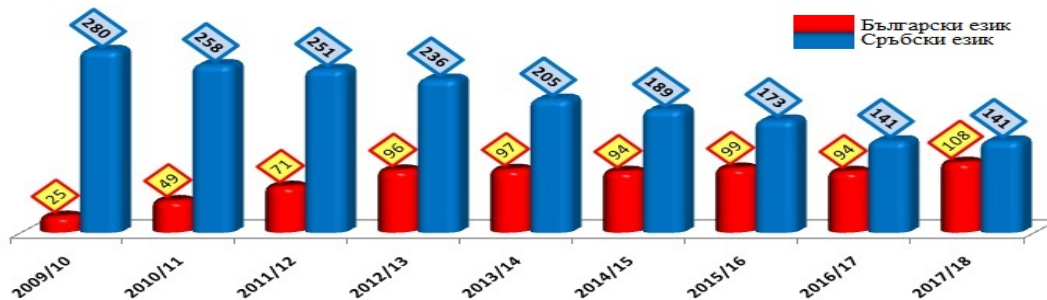
От 2009 година учениците в Димитровградската гимназия имат възможност да се обучават на български език (с изучаване на сръбски език) както в гимназията, така и в туристическите паралелки.

	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
2009/10	25	-	-	-
2010/11	24	25	-	-
2011/12	17	29	25	-
2012/13	25	17	29	25
2013/14	18	33	17	29
2014/15	23	20	34	17
2015/16	24	25	20	34
2016/17	24	24	26	20
2017/18	33	25	25	26

Таблица 4. Брой на записаните ученици, учещи изцяло на български език 2009-2017 година в Гимназия „Св. св. Кирил и Методий“, Димитровград

Броят на учениците в тези класове през 2009 г. е бил 25, на следващата учебна година в първи клас са записани 24, а през 2017 г. броят на учениците е увеличен на 33.

Както се вижда от таблицата, броят на учениците, които са се записали в паралелките за обучение на български език, се увеличава всяка година въпреки проблема с учебниците на български език.

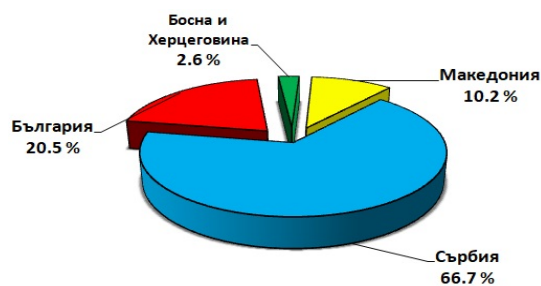
Фиг. 7. Брой на учениците, учещи изцяло на български език, и брой на учениците, които се обучават на сръбски език, 2009-2017 година в Гимназия „Св. св. Кирил и Методий“, Димитровград

Гимназията в Босилеград е средно общо-образователно училище.

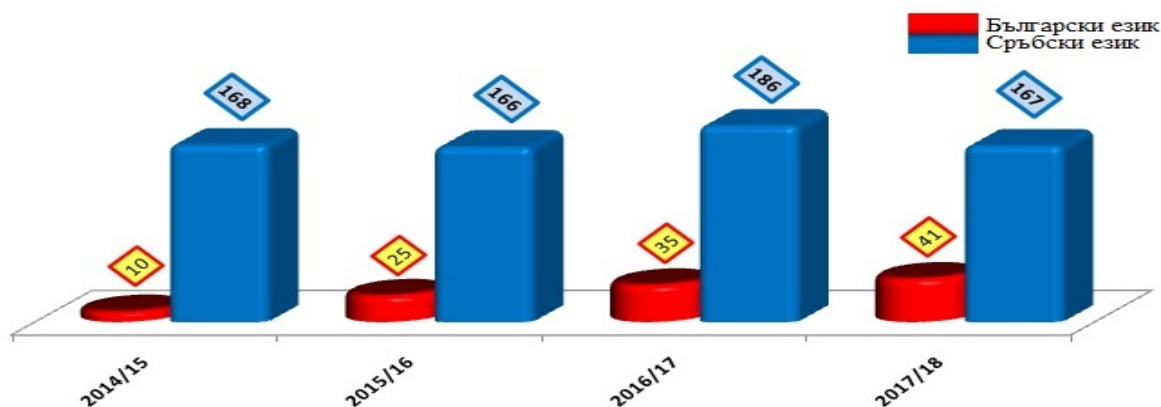
Училището разполага с 15 учебни помещения, в които влизат кабинети по математика, физика, химия, география, биология, изобразително изкуство. На 3-ия етаж е оформен кабинет по информатика, който е и мултимедиен център. В гимназията се обучават 12 паралелки на едномисменен режим на обучение. Общият брой на гимназистите в момента е 208.

Образователно-възпитателната дейност през учебната 2016/2017 година са изпълнявали 26 преподаватели.

От учебната 2014/2015 година учениците от босилеградската гимназия имат възможност да се обучават на български език (с изучаване на сръбски език).

Фиг.8. Учителите в Гимназията „Св. Св. Кирил и Методий“, Димитровград, спрямо държавите, където са завършили висшето си образование

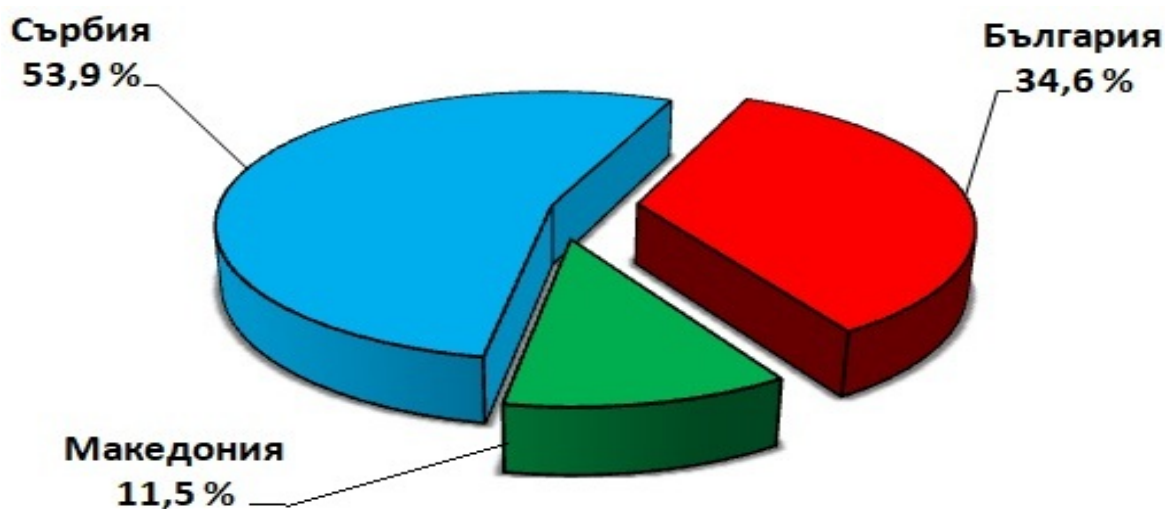
Фиг.9. Общият брой на ученици, учещи изцяло на български език, и брой ученици - на сръбски език.

	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас
2014/15	10	-	-	-
2015/16	15	10	-	-
2016/17	11	15	9	-
2017/18	8	11	13	9

Таблица 5. Брой на записаните ученици, учещи изцяло на български език 2014-2017 година в Гимназията в Босилеград

Стратегията на гимназиалното образование е насочена към:

- осигуряване условия на учениците да постигнат висока образованост, прагматична подготовка, обща култура и гражданска позиция;
- формиране и съхраняване на националното съзнание на подрастващите;
- изграждане на стремеж към непрекъснато образование;
- изграждане на универсални общочовешки морални, правни, социални и духовни ценности, принципи и норми на живот;

Фиг.10. Учителите в Гимназията в Босилеград спрямо държавите, където са завършили висшето си образование

- оформяне на бъдещи студенти или работници, които са мотивирани и обучени да използват възможностите на обучението през целия си живот за обогатяване на своите знания, така също и за приспособяване към променящия се сложен и взаимозависим свят.

След проведени интервюта с ученици, които са завършили основното си образование на български език, а след това не са се записали в гимназиите в Димитровград и Босилеград, става ясно че профилите и специалностите в гимназиите не съответстват на професионалните им интереси и желания.

За тези, които искат да учат в средно профилирано училище на български език, единственият вариант е да се запишат в Р България.

Интересно е, че Босилеградската и Димитровградската гимназия са дали най-много високообразовани кадри, специалисти в различни области, някои от които са световно известни и всичко това във времето, когато обучението е било на майчин български език. Това е едно доказателство за качеството на образованието в тези институции. В днешно време най-голямо предизвикателство пред гимназиите е възстановяване на обучението на майчин български език и превеждането на необходимите учебници на български език. Досега са преведени учебниците по химия, физика, география и информатика за първи клас. След като има съгласие от Министерството на образованието на Р. Сърбия да се откриват паралелки с обучение на български език, същото министерство би трябвало незабавно да се ангажира и с превеждането на учебниците. В момента тази задача е възложена на Националния съвет, който не се справи успешно. Без учебници български език не може да се изучава пълноценно и малкото ученици, предпочели модел „Г” (цялостно обучение на майчин български език) постепенно ще се откажат от този модел.

Също така и учениците, и преподавателите се нуждаят от нови учебници по български език - христоматии и граматики за всички класове, понеже христоматиите, от които учим, са от 1994 година, а граматики изобщо не е и имало.

Учебните програми са остарели и се нуждаят от корекция и модифициране.

Във връзка с изработката на анализа поискахме и гледната точка на самите ученици. Получихме едно писмо от босилеградските абитуриенти от паралелката, обучаваща се изцяло на български език. Тъй като писмото привлече нашето внимание, публикуваме го изцяло:

О, неразумни юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин...?

Лъчезарни усмивки по детските лица. Щастие в душите им. Радост – първият учебен ден. На български език! През 2006 година гордо и вдъхновено започна нашият дълъг и тежък път в света на образованието.

Бяхме ли готови? Осъзнавахме ли на каква среща сме тръгнали? Бяхме ли добре посрещнати? Не. Даже учениците от другите паралелки сочеха с пръст към нас, за тях бяхме предатели. Чували ли сте за обидата „бугарин“? Е, и ние не сме, защото за нас не беше обида. Понеже ние гордо казвахме и казваме, че сме българи, за разлика от тях. Образованието ни през първите четири години, въпреки упрекванията, течеше без големи препятствия, защото учехме от български книги, осигурени от Република България. В момента, когато бяхме възприети от останалите и тези които ни обиждаха-пораснаха, когато бяхме в началото на разцвета на своето развитие, поради някаква причина вече нямахме книги. От пети клас започнаха трудностите. Казаха ни, че образователните системи на България и Сърбия не съвпадат. Беше толкова трудно учебниците да се преведат, че ние и до ден-дневен учим от сръбски книги. От пети клас насам в повечето случаи часовете се провеждаха на развален български език. Вкъщи учехме от сръбски учебници, след което бяхме задължени да отговаряме на български език. Даже, като че ли за доказателство, имахме за домашно да записваме преведените си уроци в тетрадките. В гимназията нещата се подобриха от гледна точка на компетентността на преподавателите да провеждат уроците на майчин език. Започнаха и с провеждането на сръбските учебници. В момента завършени преводи са книгите от пети до девети клас, но Министерството повечето от тях не ги пуска за печат. За нас вече е късно да учим от преведени, но пък имаме български учебници, по българска програма, които повечето от преподавателите въобще не поглеждат. Получаваме ли нещо за нашия избор и затова, че толкова години наред непреклонно се мъчим, превеждаме, търпим обиди, че толкова години наред не сме клекнали пред нито едно изпитание? По какво се различаваме ние от тези, които избраха да учат на сръбски и след това отново да следват в България? Укротяваха нашата бунтовност с думите, че всички врати на Република България са широко отворени за нас. И това ли ще бъде мечта?

ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Висшето образование в Сърбия е голяма и сложна система, съставена от по-големи или по-малки части – подсистеми (степенни или етапи):

Първа степен на обучение:

- бакалавър;
- професионален бакалавър

Втора степен на обучение:

- Академични науки - магистър;
- Специализирани професионални изследвания- магистър
- Специализирани академични науки- магистър

Трета степен на обучение:

- доктор

Образованието е решаващ фактор за културния прогрес на една страна и за развитието на човешките ресурси. То е единствената духовна ценност, национална добродетел, обединяваща стремежите и мечтите на нацията. Висшето образование е индивидуално и обществено благо и затова е лична и обществена отговорност. То не е и не трябва да бъде грижа само на държавата, а и на отделния индивид, както и на обществото като цяло, представено от различни негови (включително частни) организации и сдружения. Достъпът до различните степени и форми на висше образование при равни условия е право на всеки гражданин, но неговото придобиване е зависимо от личния потенциал и ресурси на индивида.

Броят на високообразованите представлява интелектуалния и културен елит на нацията. Засега в Република Сърбия няма възможности за институционално обучение на преподаватели, учители и професори на български език.

Не съществуват факултети в университетите, където да се усъвършенстват отделни кадри за целите на предучилищното, основното, средното и висшето образование на български език.

Единственият университет, където може да се учи на български език, е специалност *Българска филология* във *Филологическия факултет* в Белград.

По времето, когато съществуваше СФР Югославия, най-голям процент студенти от Босилеград и Димитровград са се учили в университетите на Р. Македония. Повечето от тях са завършили педагогика и голяма част от тях са останали да работят и живеят в Р. Македония. Тази вълна от студенти е повлияла за намаляване на броя на населението в Босилеград и Димитровград.

Втората вълна от студенти е започнала от излизането на нов закон за прием на студенти в Р. България. През 1993 г. излиза постановление № 103, което дава право на българите, живеещи в Р. Сърбия, да се записват със статут Държавна поръчка в българските ВУЗ-ове.

Министерството на образованието и науката ежегодно предлага за утвърждаване от Министерския съвет броя на приеманите студенти и докторанти – българи, живеещи извън Република България, в български държавни висши училища. За сънародниците от чужбина всяка година Р България осигурява 1000 места за кандидатстуденти и специализанти, за обучение по образователно-квалификационните степени „бакалавър“ и „магистър“ и 12 места за обучение на образователната и научна степен „доктор“, субсидирани от държавата, както и 120 места за следдипломна специализация. Съгласно същото постановление МОН ежегодно осигурява до 15 места за приемане на студенти, субсидирани от държавата, предназначени за класираните се на първо място на националните олимпиади по български език и литература и за първенците на випуски на 12 средни училища в райони с компактно население от българска народност в Украйна, Молдова, Сърбия, Румъния и Казахстан. Приетите по ПМС № 103/1993 г. студенти, докторанти и специализанти имат право на стипендия и ползване на студентско общежитие, както и студентски ресторанти, субсидирани от държавата, съгласно действащото законодателство.

Общо 170 места в българските висши училища са утвърдени на първо класиране за българите от Сърбия.

Тези възможности, които предлага Р България на завършилите средно образование българи в Р Сърбия, са изключително полезни и това можем да се види от следните факти:

- Нарастване броя на високообразованите сред българското малцинство;
- Висшето образование става достъпно за ученици от социално слаби семейства, тъй като семестриална такса се покрива с 1-2 стипендии и цената на общежитието е колкото една половина от месечната стипендия;
- Столицата София е на 50 км разстояние от Димитровград и 120 км от Босилеград. Това дава възможност на студентите често да си пътуват вкъщи;
- Усъвършенстване на българския език и изграждане на българско национално самосъзнание, като по този начин се запазва и укрепва българският дух сред малцинството;
- Голяма възможност за реализация в Р България на завършилите студенти. Българската икономика е в постоянно развитие след присъединяването ѝ към Европейския съюз и много чуждестранни компании навлизат в българския бизнес, като дават възможност на младите да работят и да се развиват професионално.

С всяка изминала година броят на новоприети студенти се увеличава и вече е постигнал максимума, защото броят на населението в Босилеград и Димитровград е в постоянен спад.

С всяка изминала година броят на новоприетите студенти се увеличава и вече е достигнал максимума, защото броят на населението в Босилеград и Димитровград е в постоянен спад. Посолството на Република България в Белград и Генералното консулство в Ниш организират в Димитровград (Цариброд) и Босилеград дни за прием на документи и провеждане на кандидатстудентски изпити по български език и българска история за българите от Сърбия за кандидатстване в българските университети по Постановление

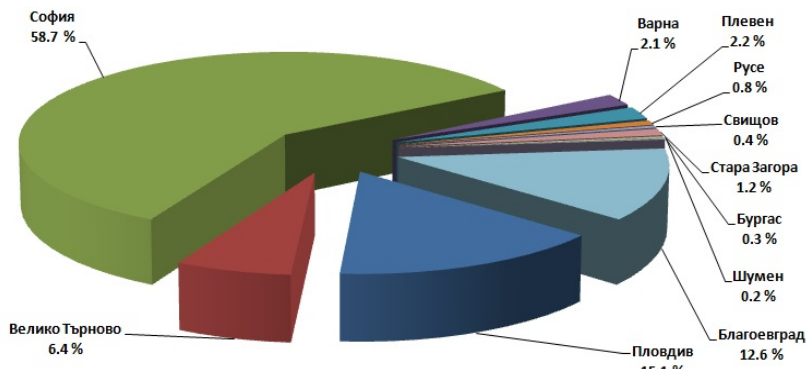
№103/93. За подготовка на кандидат-студентите за квалификационните изпити КИЦ „Босилеград“ и КИЦ „Цариброд“ организират подготвителни курсове по български език и литература и история на България с участието на преподаватели от България. Община Босилеград също провежда подготвителни курсове за кандидат-студентите.

Министерството на образованието и науката организира информационни дни на българското висше образование в Босилеград и Димитровград, което повишава интереса на учениците за следване в България.

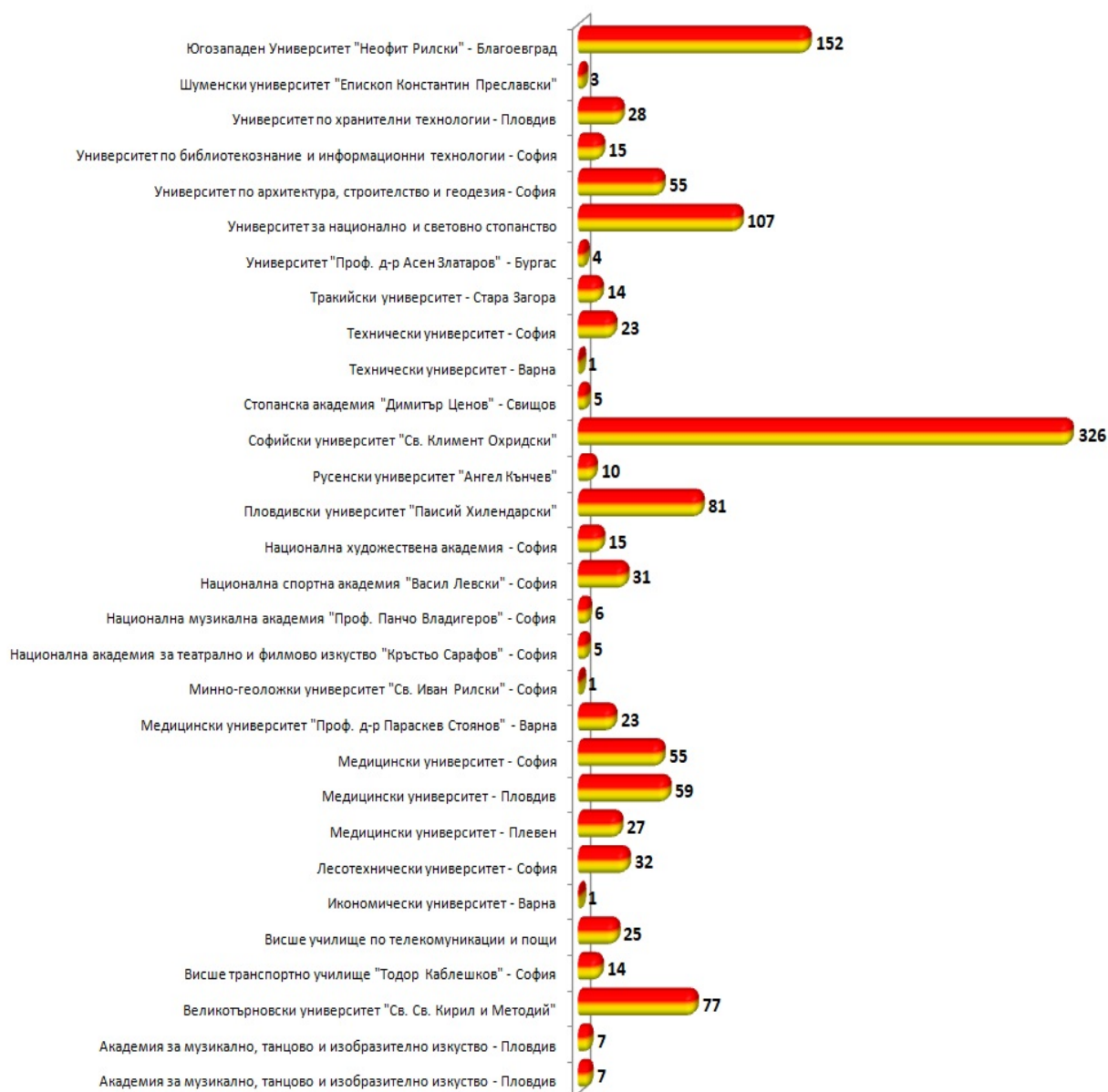
Единственият недостатък на тази политика на Министерството на образованието и науката на Р България е в това, че не насърчава тези, които са завършили основно и средно образование на майчин български език. Тези ученици нямат никакви предимства при кандидатстването на българските ВУ, даже понякога се случва да не бъдат приети на първо класиране, а техните места да бъдат заети от други ученици по произход българи, но невладеещи българския език даже и на основно ниво. Основният проблем е в задължителните кандидата-студентски тестове по български език и литература и българска история. Въпросните тестове са в писмена форма и се състоят от елементарни въпроси на много ниско равнище, не изискващи по-сериозна подготовка. На всеки въпрос са предложени по четири отговора и това улеснява изпита. За сравнение само, тестовете за външно оценяване, които се дават на ученици от седми клас в България, са многократно по-сложни. Ако се направи един обстоен анализ на тестовете, ще се забележи, че въпросите са съвсем елементарни и не показват реалната езикова компетентност на бъдещите студенти. От бъдещите студенти се изисква само и единствено да отбелязват с кръгчета верните отговори. Единствени думи, които пишат на тестовете, са лични данни и нищо повече. Ако се направи една промяна на тестовете и в тях се изисква да пишат аргументативни текстове, есета или интерпретативни съчинения върху художествено произведение, това ще покаже истинските способности на бъдещите студенти и по този начин изпитите ще бъдат по-обективни и по-качествени. Така тези ученици, които са се подготвяли по български език и литература през цялото време на образованието си и са писали многократно такива видове текстове, ще покажат по-добри резултати – следователно ще записват желаната от тях специалност, а тези, които са учили на сръбски език и българския са изучавали като чужд език, ще записват според постигнатите резултати.

Най-голям е броят на студентите, които са отишли да следват в Република България, от градовете Димитровград и Босилеград.

Повечето от студентите решават да учат в българската столица София поради близостта до родния си град.

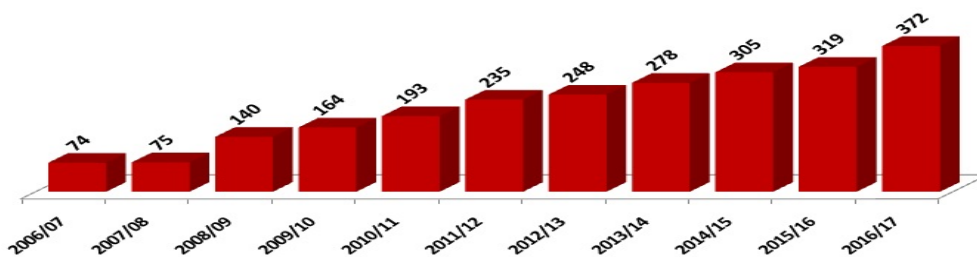

Фиг.11. Записани студенти от Сърбия по градове (в %)

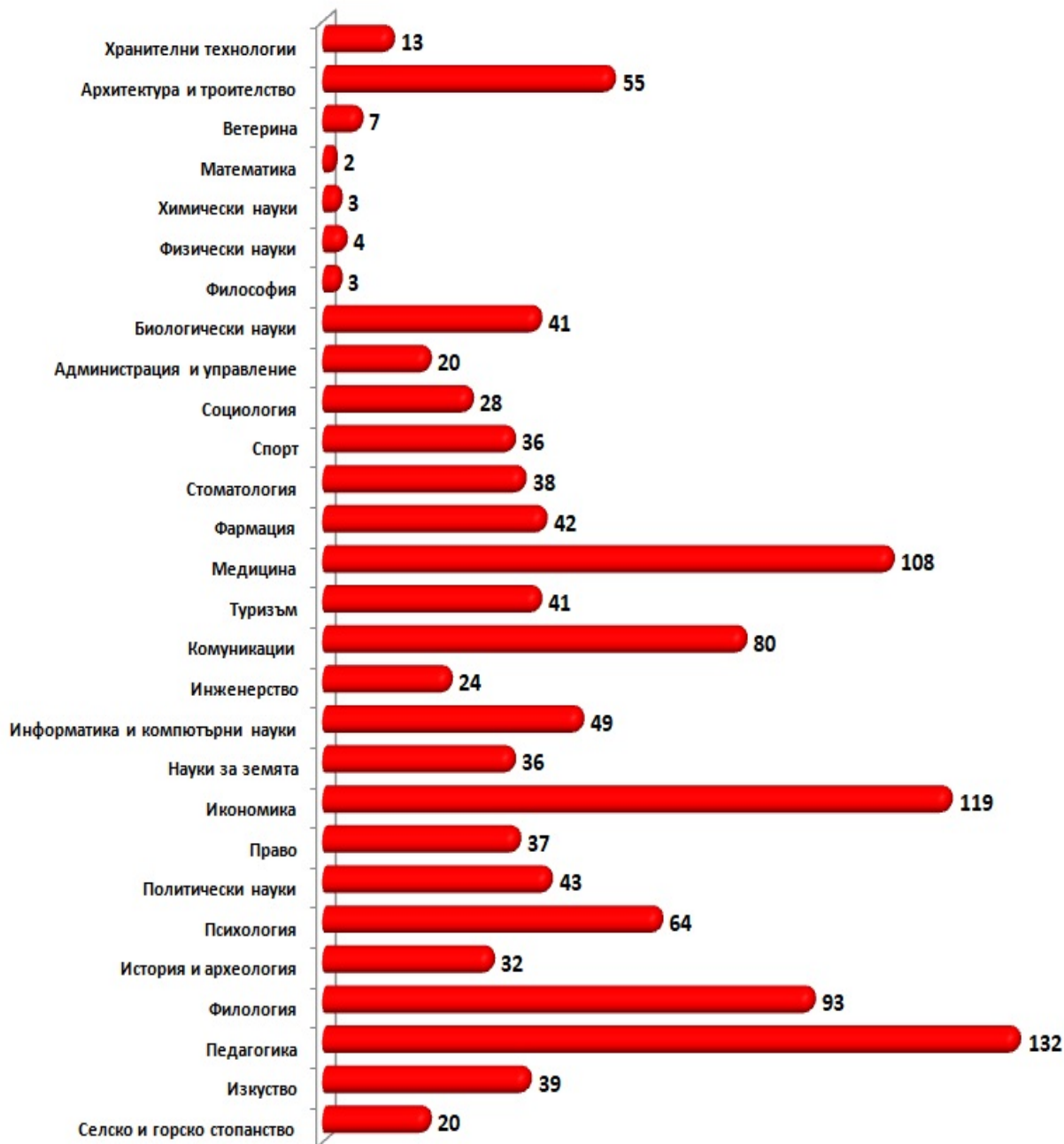
Фиг.13. Брой на обучаващи се студенти от Сърбия по университети

Най-голям брой студенти са записани във факултетите по педагогика, икономика, комуникации, медицина и фармация, а по малък процент математика, ветеринарна медицина и селско стопанство.

Фиг.12. Брой на обучаващи се студенти от Сърбия по учебни години

През последните години се забелява увеличаване броя на кандидат-студентите за обучение в български висши училища от учениците в държави с традиционни български общности.

Фиг.14. Брой на обучаващи се студенти от Сърбия по области на знанието

Изборът на обучение в България е съзнателен и целенасочен както на кандидат-студентите, така и на техните родители. Те все повече осъзнават, че висшето образование, придобито в България, ще им даде по-добър шанс за успешна професионална и лична реализация.

РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Министерство на образованието и науката

№ 17-563
26-09 2017 г.

ДО
ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
НА СДРУЖЕНИЕ
„ГЛАС“ БОСИЛЕГРАД
Г-Н АЛЕКСАНДЪР ДИМИТРОВ

Относно: информация за записаните студенти от Република Сърбия в държавните висши училища на Република България на основание ПМС № 103/1993 г. в периода 2006/2007 - 2016/2017 учебна година

УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН ДИМИТРОВ,

В отговор на молбата Ви за съдействие, по отношение реализирането на проекта „Анализ на образованието на българите в Сърбия“ приложено Ви изпращаме исканата от Вас справка, относно студентите от Република Сърбия, записани в държавните висши училища на Република България на основание ПМС № 103/1993 г. в периода 2006/2007 - 2016/2017 учебна година.

Приложение: съгласно текста

С уважение,

МАРИЯ ФЪРТУНОВА

Директор на дирекция
„Висше образование“

Директор ВО	<u>Г. Димитров</u>
Заповед №	<u>1010-2027/21.09.17г.</u>

Фиг.1. Молба за съдействие за необходими данни од страна на МОН на Република България

НЕФОРМАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ

Образованието продължава през целия живот и се състои в развитието на личностни знания и умения както в индивидуален, така и в социален план. То има три различни форми:

Формално образование – структурирана образователна система, осигурена или подкрепена от държавата, хронологично степенувана и функционираща от начални към висши учебни заведения, в която завършилият получава диплома за придобиване на квалификация;

Информално образование - обучение, което се осъществява в ежедневието и може да бъде получено чрез житейски опит като семейство, приятели, връстници, медии и други фактори, които се намират в личното обкръжение;

Неформалното образование – образователна дейност, която не е структурирана и се осъществява извън формалната система и също така е възможно да приключи със сертифициране. За разлика от формалното образование, неформалното се базира на доброволно участие и активно взаимодействие между обучаващите се и учителя, който използва креативни и иновативни начини за преподаване, в контраст с традиционната система и класическите методи на преподавателите. Най-често това е кратка образователна, предварително планирана програма, която има схема за обучение, целяща да включи участващите активно в придобиването на техните умения.

Получените личностни качества като: автономност, критично мислене, откритост и любопитство, креативност, лидерски умения и т.н., могат да бъдат отразение в следните неща: комуникативен капацитет, гражданско мислене, солидарност и социална справедливост, отговорност, разрешаване на конфликти, работа в екип, доброволни начинания и т.н., които заедно формират индивид със социална интелигентност, готов да се справи с лекота с предстоящите си занимания и предизвикателства.

Някои форми на неформално образование са: различни едукативни семинари и обучения, курсове, културно-образователни екскурзии, лагери и обмен на студенти, изследователски програми, работа по проекти, танци, литературни и художествени конкурси, конференции, лекции и др.

Предлагаме една част от дейности в рамките на неформалното образование, които се реализират периодично или ежегодно, и касаят българското малцинство в Сърбия.

ПРОГРАМА/ ДЕЙНОСТ	ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ	ОРГАНИЗАТОР	БРОЙ НА УЧАСТНИЦИТЕ	ОПИСАНИЕ
Международен детски Великденски фестивал	Пет дни по време на Великденските празници от 1994 година насам	Сдружение „ГЛАС“	500/800	Събиране на ученици от различни държави, където има българска общност
Международен фолклорен фестивал „Босилеградско краище пее и танцува“	Седем дни 27.06. до 02.08. всяка година от 2008 година	Ведомство Център за култура „Босилеград“ и Община Босилеград	1000/1500	Участие на фолклорни формации от различни държави и етнографски области
Лятна почивка на Черно море	10 дена, всяка година от 2000 година	КИЦ Босилеград и КИЦ Цариброд	100	Отдых, комбиниран с тематични вечери
„Българиада“ фестивал от песни и танци	2 дена, всяка година от 2015	Българско културно дружество	100/200	Събиране на всички културни дружества на българското малцинство в Сърбия
Курс за квалификация на педагогически кадри	15 дни, всяко лято от 2000 година	Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“ – ДИКПО Гр. Варна	100	Курс за доквалификация на педагогически кадри от българското малцинство в Сърбия и ученици
Пролетен и есенен семинар за ученици	Една седмица, всяка година от 2007 година	Фондация Българска памет	10/20	Семинар във Варна за ученици от всички български общности извън България
Спартакиада	5 дни, всяка година	ДАБЧ	20/40	Спортни състезания за ученици от всички български общности извън България
Летен младежки лагер	10 дни	МОН, КИЦ „Босилеград“ и КИЦ „Цариброд“	50	Възпитание чрез игра и спорт в спортна база Ковачевци и Неделино
Детска олимпийска ваканция	90 дни	КИЦ „Босилеград“ и Олимпийски клуб Босилеград	120	Възпитание чрез игра и спорт в Босилеград

ДИСКУСИИ – КРЪГЛИ МАСИ ПО ПРОЕКТА

Във връзка с образованието на български език по проекта на сдружение „ГЛАС” „Анализ на образованието на българите в Сърбия – проблеми и възможности”, подкрепен от Фонд “Отворено общество” от Белград, се проведеха и три кръгли маси.

На 12.10. 2017 г. в СЦ „ПАРК” в Димитровград се проведе първата кръгла маса. Залата и техниката бяха предоставени безвъзмездно от СЦ „Парк“. На събитието присъстваха консулт на Р.България г-н Едвин Сугарев, директорите на основното училище “Христо Ботев” – Катерина Симеонова и на гимназията „Св.Св. Кирил и Методий” – Снежана Симеонова, директорът на основното училище в с. Звонци – Драган Иванов, преподаватели от училищата, общински съветници и граждани.

На 19.10. 2017 г. в помещението на Сдружение „Цариброд” в Ниш се проведе втората кръгла маса. И тук залата ни беше предоставена безвъзмездно. На събитието присъстваха г-н Николай Колев, опълномощен министър при Генералното консулство на Р България в Ниш, представители на сдружение „Балкан” и „Цариброд”, журналисти и студенти. Председателят и членовете на Националния съвет на българското малцинство в Сърбия не присъстваха на поредната среща, на която се обсъждаха важни въпроси относно образованието на майчин български език.

На 02.11.2017 г. в малката зала на Центъра за култура в Босилеград се проведе финалната трета кръгла маса. На събитието присъстваха представители на НС на хърватите в Сърбия – Ясна Войнич, координатор по проекта за изработка на Стратегията на образованието на хърватски език в Р Сърбия и съветник на председателя на ХНС по проекти за развитие на хърватската общност в Сърбия, Дарко Сарич Лукендич, председател на изпълнителния съвет на НСХ в Сърбия, Маргарета Уршал, зам.-председател на съвета за образование към НС на хърватите в Сърбия, Милица Родич, представител на OEBS в Сърбия, Владо Радулович от Канцеларията за човешки и малцинствени права на Р Сърбия, Юлиан Китипов, втори секретар в българското посолство в Сърбия, Драган Иванов, директор на ОУ „Братство” от Звонци, представители на граждански сдружения, бивши и настоящи учители и граждани.

Въпреки че бяха поканени на кръглата маса, отново не се отзоваха ръководителите на Националния съвет на българското малцинство в Сърбия и директорите на училищата и предучилищните учреждения. Важно е да споменем, че само в Босилеград ръководството на Културния дом не прояви разбиране и поиска да платим наема за помещението и съответната техника, необходима за провеждане на финалната кръгла маса.

С гостите от хърватския Национален съвет на следващия ден (03. ноември), по тяхно желание, направихме една малка екскурзия, като посетихме Рилския манастир и час от туристическите забележителности на София. Това на практика беше и финалът на нашето сътрудничество по проекта, започнало през лятото на 2017 г.

**ЧЕТИРИДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТО НАРОДНО СЪБРАНИЕ
КОМИСИЯ ПО ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА**

**ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
НА СДРУЖЕНИЕ „ГЛАС“
АЛЕКСАНДЪР ДИМИТРОВ**

УВАЖАЕМИ ГОСПОДИН ДИМИТРОВ,

За мен е изключителна чест и удоволствие да Ви поздравя от името на Комисията по образованието и науката в Четиридесет и четвъртото Народно събрание на Република България и от свое име за Вашите народолюбиви усилия за възстановяване на процеса на обучение на майчин български език в Република Сърбия.

Българският език е символ на единството между знание и духовност и основен стълб на българската национална идентичност. Това е дълбоката причина, поради която Република България твърдо и категорично отстоява позицията, че осигуряването на пълноценното усвояване на майчин език от представителите на българското малцинство е условие за подкрепата на европейската интеграция на Република Сърбия.

Усвояването на майчин език никога не е било препятствие за успешната реализация на българите в Сърбия. Има периоди от XX век, когато българското малцинство е имало най-много висшисти в процентно отношение спрямо всички „народи и народности“ в тогавашна Югославия, въпреки че основното и гимназиално образование се е водило на български език.

Дълги години образователният процес по майчин език беше затруднен от липсата на учебници на български език. В последно време този проблем започна да се разрешава. Остава и обективното затруднение, че дори на български език учебниците отразяват съдържанието на учебните програми на сръбската образователна система. Радостно е, че в кръглата маса „Анализ на образоването на българите в Сърбия – проблеми и възможности“ участват много действащи учители и преподаватели по български език в основното училище и гимназията в Босилеград. Именно Вие сте хората, имащи знанията и опита да посочат детайлите и особеностите, които биха могли да ускорят процеса – например предучилищното образование на български език.

Позволете ми да Ви честитя Деня на народните будители – 1 ноември. Вашата гражданска активност е пример за съвременни будители, а Вашата дейност Ви прави част от хилядите български учители, книжовници, наставници и просветители, които българският народ е приел за свои духовни водачи.

От името на Комисията по образованието и науката в 44-то Народно събрание и от свое име пожелавам на участниците в кръглата маса здраве, висок дух и лични и професионални успехи!

София, 2 ноември 2017 г.

**МИЛЕНА ДАМЯНОВА
ПРЕДСЕДАТЕЛ НА КОМИСИЯТА ПО
ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
В 44-ТО НАРОДНО СЪБРАНИЕ
НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

Фиг.2. Поздравително писмо от Комисията по образование и наука към 44-то НС на Р България

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

СОЦИАЛНА КАРТА

Бурната и дълга история неблагоприятно е въздействала така, че от 59 472 българи според преброяването от 1948 година, когато са представлявали 0,91% от населението на Социалистическа република Сърбия и 0,39% от населението на ФНР Югославия, сега в Сърбия са останали едва 18 543 българи.

Общият демографски спад на българите, въз основа на резултатите от преброяването през 2011 година, е 9,5%, което е над средното за малцинствата. Според груба оценка на резултатите от преброяването от 2011 година е потвърдено очакването за намаляване на броя на малцинственото население в Сърбия. Това означава, че продължава тенденцията на спад на реалната мултиетническа Сърбия. Докато мнозинството в Сърбия отбелязва спад от 3,6%, при малцинствената общност този спад е средно четири пъти по-висок и възлиза на 14%.

Броят на самоосъзнаващите се за българи е намалял три пъти от 1948 година насам и продължава постоянно да спада и според официалната, и неофициалната статистика.

Географски погледнато, българите са етническото мнозинство в следните общини:

- Димитровград
- Босилеград.

Една малка част от българите живеят и в:

- Сурдулица
- Враня
- Бабушница (област Пирот)
- Ниш.
- Панчево (село Иваново) където живеят няколкостотин българи .

ДЕМОГРАФСКИ ДАННИ

Година на преброяване на населението в Сърбия	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Определящи българския като майчин език	/	59 166	/	49 942	35 269	25 408	16 459	13 337
Самоопределящи се като българи	59 472	60 146	58 494	53 800	33 455	26 698	20 497	18 543

Таблица 6. Население, Вероизповедание, Майчин език, Етническа принадлежност

Според официалните данни на статистическата служба на Сърбия на територията ѝ има 18 543 българи. Тази цифра е изключително противоречива за България и българите в Сърбия, тъй като тя се счита за резултат от десетилетното потискане на българската идентичност от страна на официалните сръбски власти. Също така се дължи отчасти и на етническа мимикрия на самите българи, което е резултат от индивидуалния опортюнизъм и тежкото историческо наследство от времето на Кралство Югославия до Резолюцията на Информбюро 1948 г.

	Общо	Сърби	Българи	Българи (%)
Сърбия (общо)	7186862	8988150	18543	0.26
Панчево	123414	97499	501	0.41
Бабушница	12307	10933	632	5.14
Димитровград	10118	2819	5413	53.50
Босилеград	8129	895	5839	71.82
Сурдулица	20319	16233	734	3.61

Таблица 7. Население по етническа принадлежност по общини

	Общо	Сърби	Българи	Българи (%)
Сърбия (общо)	7186862	6330919	13337	0.19
Панчево	123414	111523	201	0
Бабушница	12307	11524	492	4
Димитровград	10118	5251	3437	33.97
Босилеград	8129	1307	6599	81.18
Сурдулица	20319	17480	295	1.45

Таблица 8. Население по майчин език

Наред с факта, че българската общност в Сърбия намалява, съществуват и няколко важни обстоятелства, които говорят за демографския срив на българите.

1. *Отрицателен естествен прираст.* Според преброяването за периода от 2002. до 2011 година естественият прираст на българите в Сърбия е около -10 промила.

2. *Застаряване на населението.* Според статистическите данни средната възраст на българското население е 50,8 години, а за сравнение средната възраст за цяла Сърбия е 42,2 години. Според преброяването от 2011 г. българите са сред 5-те най-възрастни етнически групи в Сърбия, наред с македонците, германците, власите и словенците.

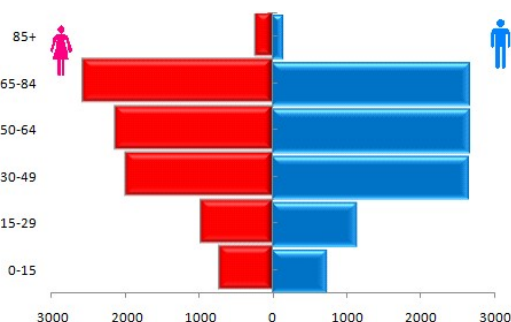
3. Голям процент от принадлежащите към българското малцинство живее в градовете със слабо развит икономически сектор (висок процент безработни) и малка част живеят в села, където могат да се занимават с животновъдство.

4. Броят на високообразованите е под средния за страната

Най-голям дял българско население живее в общините Босилеград и Цариброд. Българското население в Сърбия значително намалява с всяка изминала година и поради целенасочената политика на сърбизиране до значителна степен е загубило българското си самосъзнание.

Демографската картина на Южна Сърбия показва, че българското население остарява, а младите отиват както към по-големите центрове в Сърбия и България, а напоследък и към Западна Европа.

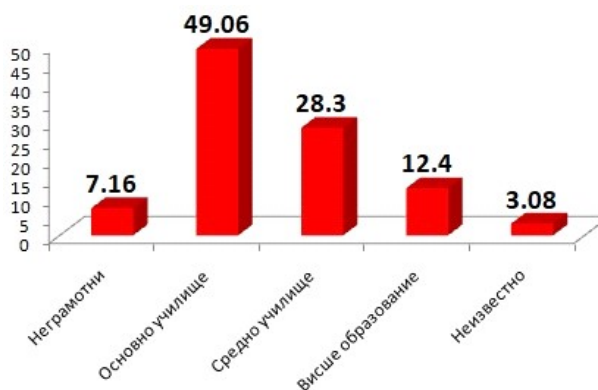
Завършилите в Димитровград и Босилеград се възползват от възможността да учат в много близката за тях София, където разходите им са покрити от държавната стипендия,

Фиг.15. Полно-възрастова структура на българската общност в Сърбия (2011)

за разлика от Ниш или Белград, където няма такива привилегии. Въпреки че няма официални статистически данни, като цяло е известно, че една малка част от възпитаниците от България се връщат в Димитровград и Босилеград.

През 2011 година 7,16% българи са неграмотни. Неграмотните българи са били предимно жени в напреднала възраст и по-възрастните поколения като цяло. Българите с високо образование са 12,4% от общия брой.

Фиг.16. Образователна структура на българите в Сърбия (2011)

ЕЗИК

Езикът на един народ е неговото най-велико дело и най-силното му оръжие, благодарение на което е оцелял дори и в мрака на робството. Докато ревностно пазят това свое оръжие, дотогава и най-потиснатите могат да имат надежда за бъдещето си.

Българският език принадлежи към южнославянската езикова група и по степен на генетична близост е най-близък до сръбския.

Езикът, който е говорило населението в общините Босилеград и Цариброд до присъединяването им към КСХС, влиза в голямата група на западното българско наречие. В това наречие влизат така наречените погранични говори около градовете Трън и Видин. Основни признаци на тези говори са изговорът на „ятовата гласна“ във всички позиции „Е“ пр. бях – бех, сняг – снег, дял – дел, хляб – хлеб. Друга особеност е запазването на винителния и дателния падеж при съществителните собствени имена – пр. Иван – Ивана – Ивану. Трета особеност е частицата за бъдеще време „ще“, която се изговаря „че“, и личните местоимения „аз“ – „я“ и „те“ – „они“. Тези признаци, свързани с морфологията и фонетиката на езика, са характерни за българското население, което живее в тези райони. След Ньойския договор българите, които попадат извън границите на държавата майка, постепенно започват да променят езика си. Промяната се дължи на това, че сръбският език става официален и всеки гражданин трябва да го владее. Така постепенно навлизат сръбски думи в речника на българската общност и говорът започва да придобива сръбски оттенък. Най-голямо влияние сръбският език има по отношение на лексиката, но словообразуването, спрежението и времената на глаголите са се запазили напълно. Принципите на българската морфология остават незасегнати от сръбско влияние. Днешното състояние на езика е такова, че този език, на който говорят българите в Босилеград и Димитровград, не може да се нарече нито диалект на българския – шопски, нито сръбски диалект, а става въпрос за един хибриден език, който още не е изследван и описан от диалектолозите.

При анализа на положението на българите в общините Димитровград и Босилеград не е възможно да се игнорира въпросът:

Защо в Босилеград броят на хората, които заявяват, че техният майчин език е българският език, е около 10% по-голям от броя на тези, които заявяват че са българи? Също така, въпросът е защо около 20% от българите в Димитровград не посочват български като майчин език?

Тези статистически разлики са твърде големи, за да бъдат пренебрегнати, и трябва да се търси подробно изследване и обяснение.

От друга страна, въпросът за майчиния език на българите в Сърбия е изключително труден, тъй като голям процент от българите вече не смятат българския език за майчин. Тази „загуба“ на българския език вероятно се дължи на комбинация от „загуба поради небрежност“ в образователни, културни и новинарски програми през последните тридесет години, но остава и личният избор на населението за един от тези два близки езика.

През осемдесетте години на 20-ти век е въведено да се преподава на сръбски език в българските училища в общините Димитровград и Босилеград под претекст, че това ще е от полза на родителите, които са искали обучението да е на сръбски език с цел подобряване перспективите на децата си, за да учат в престижните университети в Югославия.

Преминаването от обучение на сръбски на обучение на български език от учебната 2009/2010 година е съпроводено с редица проблеми, породени от законите, които са тежко приложими.

Законът за основите на образованието и възпитанието дава право на числящите се към малцинствата да се образуват на майчин език, но за това няма учебници на български по учебните програми на Р Сърбия, няма документация на български – дневник, ученическа книжка, свидетелство и др. Противоречията в законодателството са една от причините за прекъсването от 4 десетилетия, когато образованието се е провеждало само на сръбски език, а български се изучавал 2 часа седмично. Законът за учебниците предоставя възможност да се подсигурят нужните учебници на майчин език, но те трябва да са според нормативите за учебното съдържание в сръбската държава. Според учебното съдържание на сръбската образователна система не може във всички случаи, т.е. в повечето, "да се присадят" директно учебници от България. Един и същ материал в едната държава се учи в един клас, докато в другата държава се учи в друг клас.

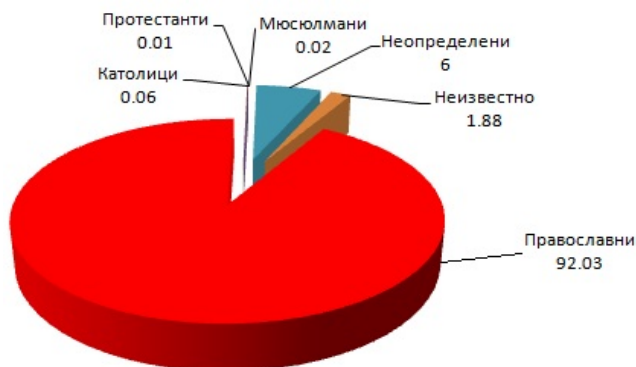
Резултатите от анкетата, проведена за целите на този анализ, свидетелстват за високия процент от учениците (около 15%), които имат възражение срещу образователната система на български език. Те посочват факта, че преподавателите и учителите не се стремят да употребяват книжовен български език.

Такива възражения имат предимно ученици от средните училища, които вече са преминали два цикъла на образование и възпитание на български език.

Изучаването на български език в Република Сърбия има както своята история, така и своите добри перспективи в новите обстоятелства. Усилията и мотивацията на цялата местна българска общност, на директори, учители, ученици, родители трябва да поддържа това обучение живо и развиващо се.

РЕЛИГИЯ

В конфесионалната структура на българите в Сърбия доминира източноправославно вероизповедание (99,5% през 1931 година и 92,03% през 2011 година). Българите католици през 1931 са били 0,20%, а 2011 година 0,06%. Най-големите промени в конфесионалната структурата на българите в наблюдавания период е появата на неопределени 6% и протестанти 0,01%.

Фиг.17. Образователна структура на българите в Сърбия (2011)

В историята на българското малцинство в бивша Югославия и днешна Сърбия вероизповеданието в българските църкви се провежда предимно от сръбски свещеници на черковнославянски и на сръбски език с прилагане на традиционни сръбски обреди и обичаи. Имайки предвид, че Сръбската православна църква е една от най-силните опори на консервативния сръбски национализъм и че вероучението е избираем предмет в основните училища в Р Сърбия, нейното влияние съвсем не е в полза на опазването на българското национално самосъзнание на вярващите и учениците в училищата.

Църковните архиви са недостъпни за българите, които искат да намерят в тях доказателства за българският произход на техните предци.

ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

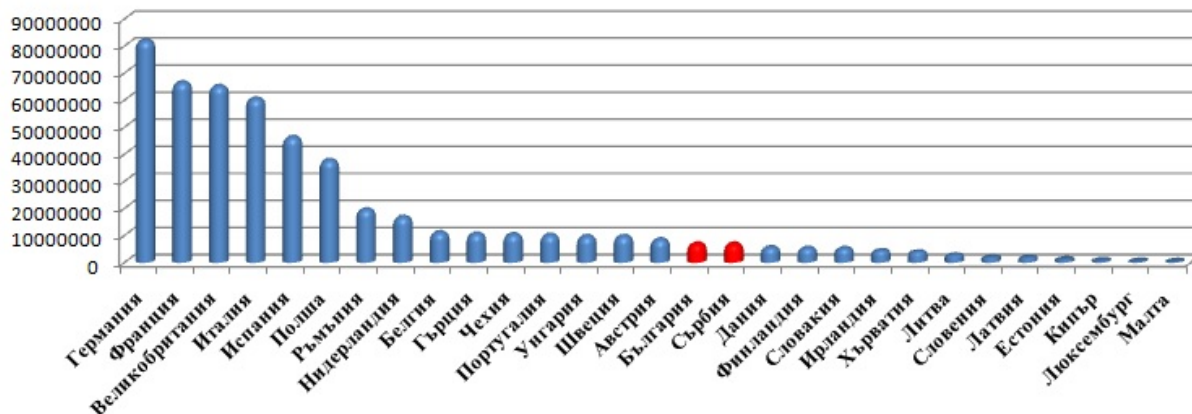
В рамките на икономическия контекст, който пряко влияе на запазването, отглеждането и качеството на образование, е необходимо за целите на анализа да се разгледат три ключови икономически параметъра:

- брой на населението
- брутен вътрешен продукт и
- брутен вътрешен продукт на глава от населението.

БРОЙ НА НАСЕЛЕНИЕТО

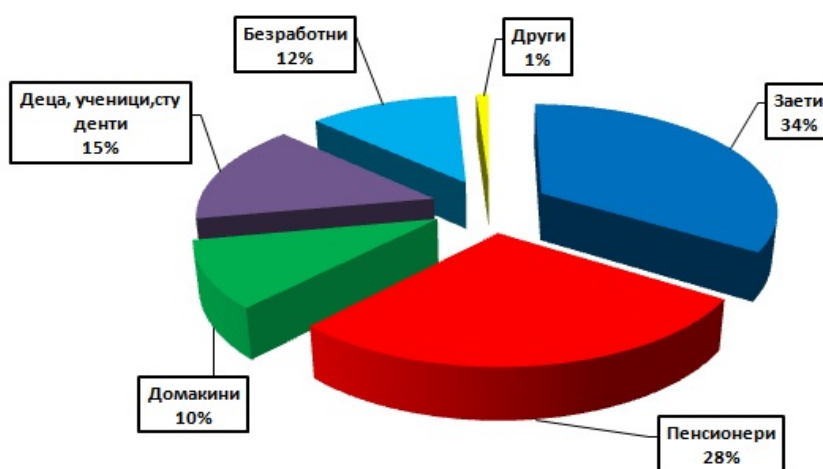
Населението на всяка страна е основен и единствен източник на човешки капитал и човешки ресурси. То е важен фактор, субект на развитието на производството и социалния прогрес на обществото. От неговата численост, демографски и квалификационен състав, ценностна ориентация и мотивация, степен на участие в икономическата дейност зависят в значителна степен динамиката и ефективността на икономическия растеж. Различни за всеки етап са както възможностите на населението за развитие на производството, така и

конкретните потребности на производството от работна ръка в необходимото количество и със съответното качество.

Фиг.18. Населението в Европа по държави

В рамките на Сърбия силата и потенциалът на българското население, т.е. процентът на работно ангажираните хора, е само 34%. Голям е дялът на пенсионерите (28%), безработните 12%, като значителен процент от 15% са деца, ученици и студенти, домакини 10% и други.

Фиг.19. Процент на българите в Сърбия според трудовата способност от преброяването 2011.година.

БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ

Другият показател е основа на всяка икономика - брутният вътрешен продукт.

Брутният вътрешен продукт (БВП) е най-основополагащият индикатор в икономическия свят.

Брутният вътрешен продукт е паричната стойност на всички произведени стоки и услуги в границите на държавата през определен период от време (обикновено една година).

Начално състояние

Икономиката на Сърбия се намира в тежко положение, а това се отразява върху стандарта на живот на нейните граждани. Икономическият ръст е нисък и няма широк обхват на полезно действие, като е концентриран само върху няколко сектора и е значително по-нисък в сравнение с държавите от региона. Не трябва да се пренебрегва и фактът, че ръстът през 2015 г. е изчислен върху база от предходната година, в която е била забелязана рецесия впоследствие на наводненията през май месец, които засегнаха минодобива, енергетиката и земеделието. През 2016 година е отчетен ръст от нивото на 2013 година. Предвиждания за 2017 година сочат, че ръстът ще надвиши нивото отпреди кризата през 2008 година.

	2012	2013	2014	2015	2016
Албания	1,4	1,1	2,0	2,6	3,4
Босна и Херцеговина	-0,9	2,4	1,1	2,8	3,0
България	0,2	1,3	1,5	3,0	2,3
Хърватия	-2,2	-1,1	-0,4	1,6	1,9
Македония	-0,5	2,9	3,5	3,7	3,6
Черна гора	-2,7	3,5	1,8	4,1	4,7
Ръмуния	0,6	3,5	-3,0	3,7	4,7
Сърбия	-1,0	2,6	-1,8	0,7	1,8

Таблица 9. Икономически растеж в страните от Югоизточна Европа
(Източник: World Economic Outlook Database, April 2016)

Пазарът на труда продължава да бъде много неблагоприятна среда с висока безработица, особено сред младите хора. За да се подобри ситуацията на пазара на труда, е необходимо да се увеличи делът на хората с висше образование, а да се намали броят на неграмотните и лицата с ниско образование, които водят до появата на проблеми на трудовия пазар. От една страна, на трудовия пазар съществува един сравнително голям процент безработни лица, от друга, е налице дефицит на кадри в области, изискващи високо образование и квалификация.

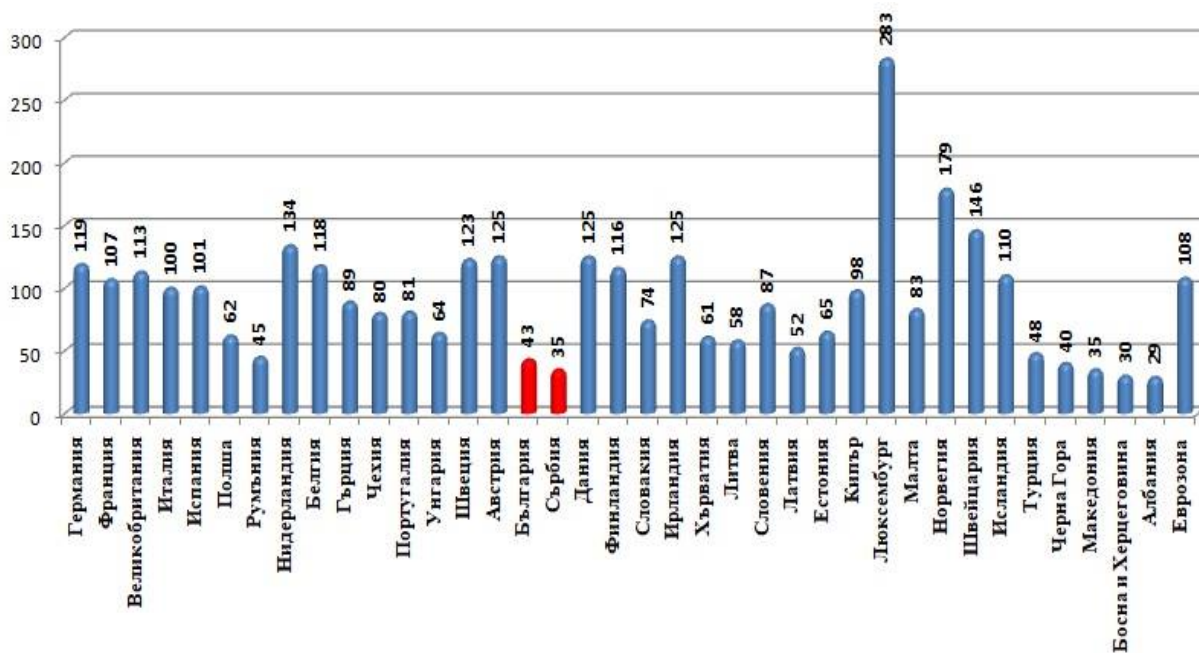
	2012	2013	2014	2015	2016
Албания	13,4	16,0	17,5	17,1	16,9
Босна и Херцеговина	28,0	27,0	27,5	27,7	26,5
България	12,4	13,5	11,5	9,2	8,6
Хърватия	15,2	17,0	17,1	16,9	16,4
Македония	31,0	29,0	28,0	27,3	26,4
Ръмуния	6,8	7,1	6,8	6,8	6,4
Сърбия	24,6	23,0	20,1	18,5	18,7

Таблица 10. Нива на безработица в проценти
(Източник: World Economic Outlook Database, April 2016)

БВП на глава от населението

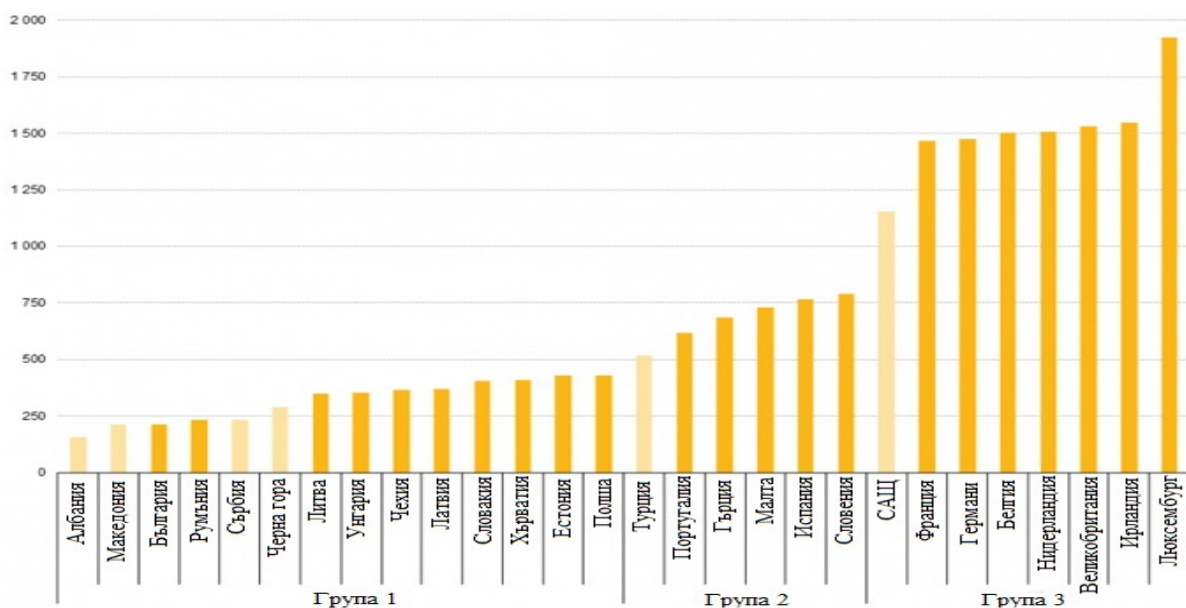
БВП на глава от населението е най-често употребяваният индикатор за сравняване на благосъстоянието на различни държави, а изменението му – за подобряването или влошаването на икономиката.

Класацията подрежда страните по показателя - брутен вътрешен продукт (БВП) на глава от населението, съпоставен спрямо средния за ЕС.

Фиг.20. БВП на страните в Европа/ Източник: ЕВРОСТАТ

Може да се отбележи, че ЕВРОСТАТ класира Сърбия между последните страни по БВП на глава от населението. Люксембург е най-богата държава в Европейския съюз, България е най-бедната, сочат последни данни на статистическата агенция Евростат, Сърбия е с 9 пъти по-ниска минимална заплата от тази в Люксембург.

Фиг.21. Данни на Евростат показват разликата между минималните възнаграждения в ЕС

Минималната работна заплата при страните-членки в ЕС варира от 215 евро до 1925 евро на месец през януари 2017 г., сочи доклад на Евростат за покупателната способност на страните-членки и кандидати за членки на ЕС.

Данните показват, че 22 от 28 страни-членки на ЕС (с изключение на Дания, Италия, Кипър, Австрия, Финландия и Швеция) са били с минимално работно заплащане. От 1 януари 2017 г. месечно минималната работна заплата варира в широки граници, от 215 евро в България до 1 925 евро в Люксембург (ЕС).

Фигура 21. показва нивата на брутното месечно минимално заплащане, изразени в евро през януари 2017 г.

Първата група включва страните, чието минимално заплащане е било по-ниско от 500 евро на месец. Тя е съставена от четири кандидат-членки (Албания, Черна гора, Македония и Сърбия) и 10 членки на ЕС (България, Румъния, Литва, Унгария, Чехия, Латвия, Словакия, Хърватия, Естония и Полша).

Втората група от страни обхваща 5 членки на ЕС (Португалия, Гърция, Малта, Испания и Словения), както и Турция, всяка от които има средно ниво на минималните заплати. Тази група обхваща долна граница на възнагражденията между 500 и 1000 евро на месец, във всички 5 страни членки обаче е било под 800 евро на месец.

Третата група събира 7 страни-членки на ЕС (Франция, Германия, Белгия, Холандия, Великобритания, Ирландия и Люксембург), където минималната работна заплата е била над 1000 евро на месец.

Ясно се вижда, че разликата между заплащането в страните от първата група и тези от третата е значителна. Заплатата в Люксембург (1925 евро) е 9 пъти по-голяма от тази в Сърбия (225 евро).

Разходите на потребителската кошница в Сърбия представляват 80% от нейния доход. Поради високия дял на потребителската кошница на нетните приходи остава много малка част от средствата, които могат да бъдат използвани за образование както официално, така и неофициално.

Като цяло инвестициите на Република Сърбия в областта на образованието, научните изследвания и развитието в областта на образованието са далеч под средно ниво за развитите страни, където почти два пъти повече средства са предназначени за тази цел. Също така е важно да се подчертае, че голяма част от инвестициите са разпределени за заплати на служители, а значително по-малка част за подобряването на съществуващото положение.

Бюджетните средства, отделени за образование през 2016 г., са били 0,36% от БВП и само леко са се увеличили в сравнение с 2015 г. (0,35% от БВП), но са значително по-ниски от средствата, предвидени от Стратегията на научно и технологично развитие на Република Сърбия, по която предвидените бюджетни средства са на ниво от 0,60% от БВП.

Многобройните проведени изследвания показват, че Република Сърбия по:

- доходи е между последните страни в Европа,
- брутния вътрешен продукт на дъното на класацията,
- конкурентоспособност на икономиката в дъното на класацията,
- корупция сред първите в Европа, но и в света,
- броя на безработните в горната част на класацията,
- изтичането на млади професионалисти от страната втора в света.²

Като се вземат предвид тези факти, както и че скоростта на икономическия растеж в Сърбия е в размер на 5-6% годишно, е сигурно, че на Сърбия ще й трябва много време, за да подобри стандарта на живот на гражданите си.

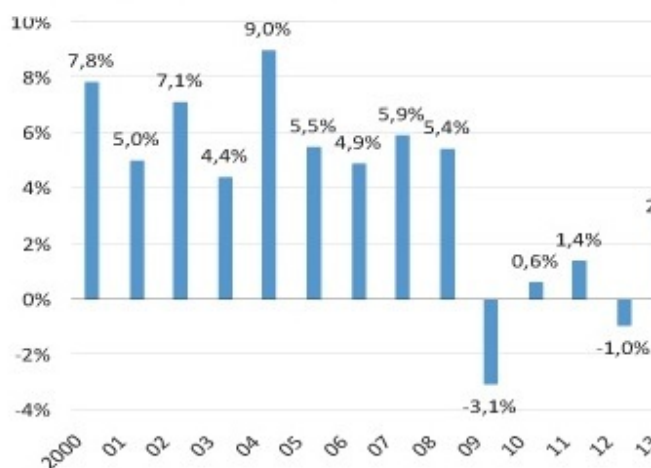
Подобрението на стандарта за сръбските граждани е в пряка зависимост от нарастването на БВП, което се постига само чрез по-високо производство и износ. Част от това може да се компенсира от инвестиции в имоти и продажба на държавни предприятия, което е основната стратегическа посока през последните 15 години.

Основни цели на политиката на Сърбия са икономическото благосъстояние, силната индустрия чрез рационално използване на природните богатства и борбата с безработицата. Сърбия трябва да постави акцент върху борбата с корупцията и престъпността, които са определени като най-голямото зло за съвременното сръбско общество. Изключително важен приоритет също така е образованието и свързването на всички нива на образователната система с икономическите потребности на държавата.

От друга страна, в контекста на българската общност в Сърбия, трябва да се отбележи, че 80 % от българите в Сърбия живеят под прага на бедността, което допълнително усложнява достъпа им до образование.

Този аргумент може да се подкрепи със следните факти:

Въпреки постигнатия прогрес в началното, основното и гимназиалното образование, предизвикателствата в тази сфера продължават да са големи. Много от родителите от българската общност все още нямат възможност да пращат децата си на училище поради неблагоприятните местни социални и икономически условия. Ограничени са образовател-

Фиг.22. Реален растеж на БВП

² Двама от пет души на възраст 18-25 години са без работа. Всяка година 32,000 млади хора напускат Сърбия. Годишно Сърбия напускат 700 високообразовани хора.

ните възможности за младежите от селските или провинциалните райони, където бедността взима все по-голям размах. Въпреки че настоящото поколение е по-добре образовано, качеството на образование и потенциалът му да подготвя младите хора за пазара на труда все още не са на достатъчно добро ниво.

Нивата на безработица сред младите хора са най-високи в южните региони на Сърбия, където се намират общините с българско етническото мнозинство. Трудностите, с които се сблъскват младите хора при търсенето на подходяща работа с приличен доход, се изострят от проблеми като неграмотност, недостатъчно обучение, както и от нелекия преход от училището към пазара на труда.

Докато Република Сърбия напредва с малки стъпки както по отношение на икономиката, така и по отношение на образованието.

Република България през последните години постигна забележителен напредък по пътя си към стабилност, растеж и преодоляване на бедността. България се е превърнала в силен и привлекателен регионален център за модерно и качествено образование с европейски профил, атрактивен за ученици от Европа и света. Българското малцинство в Сърбия трябва максимално да използва подкрепата на държавата майка и помощта, която тя предлага на своите сънародници зад граница и в частност на българските общини в Сърбия. Тази подкрепа трябва да бъде постоянна и стратегическа, за да може малцинството да се справи с трудностите.

Не е най-лошо да се образоват младите хора и да

напуснат страната,

а да не се образоват и да останат!

ПОЛИТИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

В исторически план образованието на българите в бивша Югославия и в днешна Р Сърбия все още се определя от държавната идеология и политика за решаване на сръбския национален въпрос в края на 19 и началото на 20 век.

Основната цел на тази политика е чрез системата на възпитанието и образованието постепенно да се промени националното самосъзнание на българското население върху придобитите български територии и да се внуши ново сръбско национално самосъзнание сред подрастващите.

Българското малцинство на териториите, придадени към ДСХС с Ньойския договор до Втората световна война, не е признато, следователно не е признато и правото му на обучение на майчин български език. Съгласно тази политика след окупацията на териториите, придобити с Ньойския договор, всички български училища са затворени, всички български учители са уволнени или изгонени, а на тяхно място се откриват сръбски училища, изпращат се сръбски учители, които обучават българските ученици на сръбски език.

По време на Втората световна война териториите, на които живее българското малцинство, са върнати на България и започва обратният процес - сръбските учители сами си отиват, закриват се сръбските и се откриват български училища, идват български учители и образованието отново е на български език.

След края на Втората световна война българското национално малцинство отново е върнато на комунистическа Югославия. Този път образованието си остава на български език, съгласно принципните становища на Югославската комунистическа партия по националния въпрос и декларираното равноправие на всички югославски народи и народности.

Около 1960 г. започва „реорганизация“ на училищната система, в която българският език до 1987 поетапно ще бъде изхвърлен от училищата на българското малцинство като преподавателен език, най-напред в Цариброд, а след това и в Босилеград. Преминава се през различни модели на обучение - от разделение на български и сръбски паралелки, „експериментално двуезично обучение“, до обучение на сръбски език и изучаване на факултативен български като предмет без статут на майчин език.

В Босилеград през 1987 г. Съюзът на комунистите на Сърбия в Босилеград даже импровизира референдум, на който българите се определят за „двуезична“ форма на обучение, която впоследствие се превръща в обучение на сръбски език. Въпреки че този случай е безпрецедентен, той е напълно разбираем и обясним, ако се имат предвид реалните условия, в които живее българското малцинство. Под „самоуправителната“ демагогия се крие един действително тоталитарен режим, в който партията може да променя езика и самосъзнанието на една култура, стара хиляди години. Отделните единични случаи на съпротива не могат да променят това решение.

Този „модел“ се появява и се развива по времето на срива на комунизма и югославянството като държавна идеология и получава нов подем с възстановяването на великосръбските идеи през края на осемдестте и началото на деветдесетте години на миналия век. По времето на прилагането на този модел на обучение все по-малко българи се декларираха като такива по време на преброяванията на населението. Това показва не само целите, но и ефикасността на образователната система за изграждане на ново национално самосъзнание на българите – които най-напред се декларираха като югославяни, а след това и като сърби.

Изучаването на майчин български език се намалява все повече и се свежда до 3-4 часа седмично по български език и литература, като постепенно губи статута си на майчин език, а в Цариград дори се изучава факултативно.

По това време в бивша Югославия и Р Сърбия са в сила доста либерални закони, които гарантират правото на малцинствата да се учат на майчин език – достатъчно е само 15 родители да поискат, за да бъде открита паралелка, в която обучението да се провежда на майчин език.

Това обаче съвсем не е безопасно според наследените страхове по времето на Тито в общата националистическа еуфория по времето на режима на Милошевич и идването на сръбските националистически партии на власт.

След политическите промени през 2000 година – падането на режима на Милошевич, поражението на великосръбския национализъм и победата на демократичните сили, се очакваше, че ще се променят целите на официалната политика и ще се възстанови правото на обучение на майчин български език.

Оказа се, че това ще е много по-трудно, отколкото се очакваше. „Експерименталният двуезичен модел“ вече беше увредил националното самосъзнание на едно поколение. Родителите от това поколение вече бяха с разколебано национално самочувствие и го предадоха на собствените си деца. Така порочният кръг се завъртя. Съпротива оказваха и учителите, и преподавателите, които вече бяха започнали да преподават на сръбски. Десетгодишната гражданска война, тежкото историческо наследство, неизвестността, страховете, напрежението и най-много тоталитарната система на управление не позволяваха възстановяването на обучението на български език.

През 2003 г. се създаде Националният съвет на българското малцинство. От него се очакваше демократизиране на малцинството и възстановяване на обучението на български език. След убийството на Джинджич в Сърбия отново се завърнаха националистите на власт и това се отрази на формирането и работата на Националния съвет, който попадна под влиянието на сръбските националистически партии.

Освен липса на политическа воля, Националният съвет на българското малцинство не разполагаше с реални правни и политически механизми, за да може на практика да приложи правото на малцинството в областта на образованието, информирането, културата и служебната употреба на езика и писмото.

С идването на Сръбската прогресивна партия на власт се стигна до намаляване на някои придобити права на националните малцинства, включително и на българското. Това се отрази на диалога между малцинствата и представителите на властта и изработване на Проектоакционния план за осъществяване на правата на малцинствата.

С оглед на това, че Сърбия в момента е в процес на преговори за членство в Европейския съюз, много важен и необходим е диалогът на държавата с политическите представители на българското малцинство и с държавата майка за решаването на проблемите и спазването на правата, които формират националното самосъзнание на българите в Сърбия.

Недопустимо е в новите демократични и европейски условия да се прилагат решения и модели на обучение, наложени по времето на комунизма, които при това сериозно застрашават националната и културна идентичност на малцинството.

Налага се да се реформира институционалната и законодателната рамка за защита на човешките и малцинствените права и свободи. Необходимо е съгласуване на законите, регламентиращи прилагането на правата и свободите на малцинствата.

В заключение можем да обобщим, че образованието на майчин български език е политически проблем, създаден с решение на Партията по времето на комунизма и югославянството. След пропастта на тия две идеологии и кандидатурата на Сърбия за членство в Европейския съюз задължително трябва да се направи разграничение от тоталитарното минало и да се възстанови обучението на майчин български език. Това се налага от интересите на Р Сърбия за пълноправно членство в Европейския съюз, от интересите за искрени и стабилни българо-сръбски отношения и интересите за опазването и развитието на самото българско малцинство в Р Сърбия.

Недопустимо е в условията на свобода и демокрация да се иска демократичен легитимитет за едно насилствено наложено решение по времето на комунизма за лишаване на българското малцинство от правото му на обучение на майчин български език.

ПРАВЕН КОНТЕКСТ

Конституцията на Република Сърбия (*Държавен вестник на РС*“, *Ном. 98/2006г.*)

Член 75.

На принадлежащите към националните малцинства освен правата, гарантирани на всички граждани от Конституцията, получават и допълнителни, индивидуални или колективни права. Индивидуалните права се реализират индивидуално, а колективните в общност с другите, в съответствие с Конституцията, закона и международните споразумения.

Закон за защита правата и свободите на националните малцинства (*„Държавен вестник СРЮ„, , ном. 11/2002, Държавен вестник СЧГ“ ном.. 1/2003, Държавен вестник на РС“ , ном.72/2009, ном.97/2013- решение на Конституционния съд*)

Член 13.

Ако в момента на приемане на този закон няма образование на езика на малцинството в рамките на системата на народната просвета за членовете на националните малцинства, посочени в параграф 1. от настоящия член, държавата е длъжна да създаде условия за организиране на обучение на езика на малцинството, а дотогава трябва да подсигури двуезично обучение или изучаване на езика на националното малцинство с елементи на националната история и култура за членовете на националното малцинство.

За осъществяване на правата по ал. 1 и 2 на този член може да се предприеме и минимален брой ученици с уговорката, че този брой може да бъде по-малък от минималния брой ученици, който е предвиден от закона за предоставяне на адекватни видове обучение и образование.

В териториите, където езикът на национално малцинство е в служебна употреба, планът и програмата в образователните ведомства и училища е на сръбски език, тогава той трябва да съдържа и възможност за изучаване на езика на националното малцинство.

Член 15.

Принадлежащите към националните малцинства имат право да създават и поддържат частни образователни институции, училища и университети, в които да бъде организирано образование на езиците на националните малцинства или двуезично, в съответствие със закона.

Във финансирането на образованието на езиците на националните малцинства могат да участват национални и чуждестранни организации, фондации и частни лица, в съответствие със закона.

В случай на финансова и друга безвъзмездна помощ, посочена в предходния параграф, държавата предоставя определени облекчения или освобождаване от такси.

Закон за националните съвети на националните малцинства ("Държавен вестник на Република Сърбия", № 72/2009, 20/2014 - решение на Конституционния съд) и ном.55/2014)

Член 11.

Националният съвет може, в съответствие със закона, да създава институции за възпитание, образование, ученически и студентски стандарти и да упражнява правата и задълженията на учредителя.

Националният съвет основава институции, посочени в параграф 1. от настоящия член, самостоятелно или съвместно с Републиката, автономната област, местното самоуправление или друго юридическо лице, в съответствие със закона.

Републиката, автономната област и местното самоуправление като учредители на институциите, посочени в параграф 1. от настоящия член, могат изцяло или частично да прехвърлят учредителните права на националния съвет.

Член 12.

В институциите за предучилищно образование и възпитание, както и за средно образование и възпитание, чийто основател е Републиката, автономната област или местното самоуправление, където образователно-възпитателната работа се осъществява на езика на националното малцинство или в които се изучава говорът, езикът и културата на националните малцинства като отделен предмет, националният съвет изпълнява следните задължения:

- 1) дава становище по предложените кандидати за членове на административния или училищния съвет - представители на звеното за местно самоуправление;*
- 2) в училища, където в повечето паралелки образователно-възпитателната работа се реализира на езика на националното малцинство, предлага членове за административния, т.е. училищния съвет - представители на звеното за местно самоуправление;*
- 3) дава мнение на кандидата за директор на институцията по ал. 1, т. 1) от този член;*
- 4) дава становище в процеса на уволнение на директорите и членовете на управителните органи в институциите по ал. 1, т. 1) и 2) от настоящия член;*

Член 13.

Национален съвет:

- 1) предлага на Националния съвет по образованието общи принципи за предучилищната учебна програма, учебните програми за основно и средно образование и възпитание, основите на образователните програми, съдържания, изразяващи забележителностите на националното малцинство, по-специално в областта на историята, музикалното възпитание и изобразителното изкуство;*

2) предлага на Националния съвет по образованието програма за начално и средно образование и възпитание, за езика на националното малцинство и езика на националното малцинство с елементите на националната култура;

3) дава своето становище на Националния съвет по образованието за учебните програми за сръбски език като майчин;

5) дава становище относно училищната образователна програма, за която е установено, че е от особено значение за националното малцинство.

В институциите за ученически и студентски стандарти, създадени от Републиката, автономната област или местното самоуправление, националният съвет:

1) предлага един кандидат-представител на основателя и дава мнение за останалите кандидати-членове на управителния съвет на институцията на ученическите стандарти със седалище на територията на местното самоуправление, където езикът на малцинството е в служебна употреба. Ако в отдела за местно самоуправление има повече езици на национални малцинства в служебна употреба, заинтересованият Национален съвет предлага съвместен кандидат за член на управителния съвет;

2) дава становище относно кандидатите за членове на управителния съвет на дадената институция, уреждаща студентските стандарти, чието седалище се намира на територията на местното самоуправление, където езикът на малцинството е в служебна употреба;

3) дава мнение в процеса за избиране на директори на учереждания, на ученически и студентски стандарти със седалище на територията на местното самоуправление, където езикът на малцинството е в служебна употреба;

4) дава становище в процеса за освобождаване от длъжност на директори и членове на управителните органи по ал. 2, т. 1) до 3) от настоящия член.

В областта на висшите учебни заведения, основани от Републиката, Националният съвет дава мнение за кандидатите, предложени за членове в органите на управлението и управлението на висшите учебни заведения, където обучението изцяло или частично се реализирана малцинствен език.

Член 14.

Ако образователно-възпитателната работа се осъществява на езика на националното малцинство, Националният образователен съвет търси от министъра, отговарящ за образованието, разрешение за ползване на учебници и учебни помагала, чиито съдържания отразяват особеностите на националното малцинство с предварителното одобрение на Националния съвет.

Министърът на образованието одобрява използването на домашни или внесени учебници на езика на националното малцинство в образователно-възпитателния процес, по предложение на Националния съвет.

Член 15.

Националният съвет в съответствие със закона:

1) предлага един кандидат от общия списък на кандидатите за избор на членове за Националния съвет по образование;

2) дава своето становище за приемане на акта за мрежата от предучилищни ведомства и основни училища в местното самоуправление, където в служебна употреба е езикът на малцинството или, където образователно-възпитателният процес се осъществява на езика на националното малцинство;

3) създава образователно-възпитателни институции от особено значение за образование на националното малцинство; ако общият брой на институциите е по-голям от четири, за институции от особен интерес може да бъде обявена най-много една четвърт от общия брой на институциите, в които обучението се провежда и на езика на малцинството; Ако общият брой на такива институции е по-малък от четири, институцията от особена важност може да бъде определена като една от институциите, в които обучението се провежда на малцинствен език; в случай на национално малцинство, на чийто език не се преподава, правилата на тази клауза се прилагат съответно на институции, където се изучава езикът или говорът на малцинството с елементи на националната култура;

4) дава становище на министъра, отговарящ за образованието, в процеса на определяне мрежата от средни училища и институции за ученически и студентски стандарди;

5) дава мнение на министъра, отговарящ за образованието, в процеса на даване на одобрение за провеждане на учебни дейности извън седалището на училището, където обучението се провежда на езика на националното малцинство;

6) предлага на основателя, Републиката, автономната област или на местното самоуправление отделяне на подведомствената паралелка, където обучението се провежда на езика на националното малцинство;

7) * (престанало да важи решението на КС)

8) дава становище на министъра, отговарящ за образованието, в процеса на даване на съгласност за откриване на паралелки на езика на национално малцинство за по-малко от 15 ученици;

9) на институциите за ученически и студентски стандарти дава мнение в процеса за разпределяне на местата в тези институции;

10) дава предложение при разпределяне на средствата от бюджета на Републиката, автономната област и местната власт, които средства се дават чрез конкуриране на институции и дружества в областта на образованието;

11) определя стипендии от собствени средства и със свои актове определя критериите и процедурата за вземане на решение за присъждане на стипендии и провеждане на процедурата за възлагането им;

12) определя представител в Националния съвет по образование, който да участва в неговата работа без право на взимане на решение, когато се провежда обучение на езика на малцинството в рамките на образователната система и когато Националният съвет за образование обсъжда въпроси от значение за образованието на националните малцинства;

13) определя свой представител в Националния съвет за висше образование, който е пълноправен член на този съвет, когато изцяло или частично се провежда обучение във висшето образование на езика на националното малцинство;

Закон за основата на системата за образование и възпитание ("Държавен вестник на Република Сърбия", № 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015, /Автентично тълкуване / ном. 68/2015/

Член 28.

В местно самоуправление, където в служебна употреба е езикът и писмото на националното малцинство, и където образователно-възпитателната дейност се провежда на езика и писмото на малцинството, решение за мрежата на предучилищни ведомства и основни училища се взима с предварително дадено становище от Националния съвет на националното малцинство, чийто език и писмо са в служебна употреба в звеното на местното самоуправление, или чийто език и писмо се използват в образователно-възпитателната дейност.

Основател на институции може да бъде Република Сърбия, автономна област, местно самоуправление, Национален съвет на национално малцинство и друго юридическо или физическо лице.

Член 54.

В институция, където образователно-възпитателният процес се реализира на езика на националното малцинство, членовете на управителния орган - представители на местното самоуправление, се назначават със становище на съответния Национален съвет на националното малцинство.

Ако Националният съвет на малцинствата не представи становище в рамките на 15 дни от получаване на иска, становището се счита за дадено.

Член 58.

В институция, в която получават образование членовете на националното малцинство или етнически групи, в родителския съвет също така пропорционално са застъпени и представители на националното малцинство или етническата група.

Член 60.

В институция, където образователно-възпитателният процес се осъществява на езика на националното малцинство, управляващият орган избира директора със съответното становище на Националния съвет на националното малцинство.

Член 79.

Програмата за начално и средно образование за членовете на националните малцинства по предложение на Националния съвет на националното малцинство и становището на Националния съвет по образование одобрява министъра.

Член 98.

Проверка на детето, записано в училище, се извършва от училищен психолог и педагог на майчиния език на детето, като се използват стандартни процедури и инструменти, препоръчани от компетентната институция или упълномощена професионална организация. Ако няма възможност разговорът с детето да се извърши на майчиния език, училището наема преводач по предложение на Националния съвет на националното малцинство.

Закон за средно образование и възпитание („Държавен вестник на РС”, ном. 55/2013)

Член 5.

Училището може да реализира образователно-възпитателната дейност на езика и писмото на националните малцинства, т.е. двуезично и за по-малко от 15 ученици, записани в първи клас, с одобрение на Министерството, отговарящо за образователните дейности в съответствие със закона. Съгласие за реализиране на учебната програма на езика на националното малцинство за по-малко от 15 ученици дава Министерството след получаване на становището на съответния национален съвет на националното малцинство в съответствие със закона, уреждащ компетентността на Националните съвети на националните малцинства.

Когато образователно-възпитателната дейност се осъществява на сръбски език, за учениците членове на националното малцинство се организира преподаване на езика на националното малцинство с елементи на националната култура.

Член 26.

Факултативни форми на образователно-възпитателната дейност са: изучаване езика на националните малцинства с елементи на националната култура, втори – съответно трети чужд език и предмети, необходими за по-нататъшно образование, професионално обучение или развитие на учениците в извънкласни форми – хор, оркестър, театър, екскурзии, културно-артистичени, технически, изобретателени, хуманитарни, спортни и развлекателни дейности.

Член 35.

При определяне броя на учениците, записани в училището, в което учат на езика на националното малцинство, Националният съвет на националното малцинство дава своето становище. Ако Националният съвет на националното малцинство не даде своето становище в срок от 15 дни от получаване на иска, се счита, че становището е дадено.

Член 76.

Когато образователно-възпитателната дейност се осъществява на езика на малцинството, документите също се водят на езика и писмото на това национално малцинство.

Член 79.

Документите /ученически книжки, свидетелства, дипломи/ се издават на сръбски език на кирилица с латински букви в съответствие със закона, а когато преподаването се изпълнява на езика на националното малцинство, тогава и документите се издават на този език.

Закон за предучилищно възпитание и образование ("Държавен вестник на РС", ном.18/2010)

Член 5.

За членовете на национално малцинство образователно-възпитателната дейност се провежда на майчин език, а може и двуезично или на сръбски, ако за това се определят най-малко 50% от родителите или настойниците на децата.

Този член категорично не се спазва в босилеградското и димитровградското предучилищно учреждение.

Член 19.

В рамките на предучилищната програма могат да бъдат реализирани специални или специализирани програми като:

- 1) програми за специални области на възпитателно-образователната работа;*
- 2) програми за тачене на езика и културата на националното малцинство;*

Закон за основнообразование и възпитанието("Държавен вестник на РС", ном.55/2013)

Член 12.

За членовете на национално малцинство образователно-възпитателната дейност се провежда на езика и писмото на националното малцинство или двуезично, ако при записването им в първи клас за това се определят най-малко 15 ученици. Училището може да изпълнява образователно-възпитателната дейност на езика и писмото на националните малцинства или двуезично и за по-малко от 15 ученици, записани в първи клас, с одобрението на Министерството на образованието в съответствие със закона. Съгласието за учебната програма на езика на националното малцинство за по-малко от 15 ученици дава Министерството, след като получи становището на съответния Национален съвет, в съответствие със закона, уреждащ компетентността на Националните съвети на националните малцинства. Ако Националният съвет на националното малцинство не предостави становището си в рамките на 15 дни от получаване на иска, счита се че становището е дадено.

Закон за образование на възрастни (*"Държавен вестник на РС", ном.55/2013*)

Член 10.

При осигуряване, наблюдение и подобряване качеството на образованието на възрастните, ако то се осъществява на езика на националното малцинство, съответният Национален съвет на националното малцинство, на чийто език се реализира обучението за възрастни, взима участие в дейността.

Закон за учебници (*"Държавен вестник на РС", ном.68/2015*)

Член 3.

Учебникът се отпечата на сръбски език и на кирилица. Учебникът също така може да се отпечата на езика и писмото на националното малцинство за ученици, за които се осъществява образователно-възпитателната дейност на този език.

Член 9.

Правителството, за да подsigури учебници, учебни помагала и материали за основно образование на езика на малцинството, както и за учениците в неравностойно положение и с увреждания, може да вземе решение за финансиране или съфинансиране, за подготовка или доставка на липсващи учебници, наръчници и учебни материали, които издателството е длъжно да подsigури в съответствие с този закон.

Закон за висшето образование (*"Държавен вестник на РС" ном.76/2005, 100/2007, Автентично тълкуване*) чл. 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014, 45/2015, Автентично тълкуване), ном. 68/2015/

Член 86.

Студентът, който следва във висшето училище, има права и задължения, установени с този закон и с общ акт на висше учебно заведение.

Студентът има право:

7) на обучение на езика на националното малцинство в съответствие със закона; ...както и организацията, подготовката и защитата на докторските дисертации могат да се провеждат на езика на националните малцинства, при условие че програмата е одобрена или акредитирана.

АНАЛИЗ НА АНКЕТАТА

Към проекта „Анализ на образованието на българите в Сърбия – проблеми и възможности“ се проведе и анонимна анкета през месеците септември и октомври 2017 година. Бяха анкетирани 110 жители на градове и селища с българско население.

Цел на изследването:

Целта на анкетата бе да се идентифицират ключовите проблеми и потребности в образованието на български език за нуждите на този анализ.

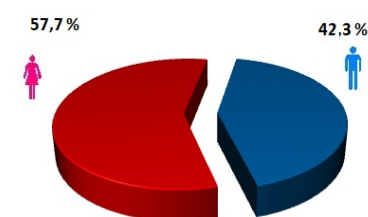
Анкетните карти бяха изготвени така, че да дадат реална представа за мнението и нагласите на хората.

Задачи:

1. Използвана методика – анонимна анкета от 29 въпроса, от които 10 затворени и 19 отворени. Изследването бе проведено на територията на градовете Босилеград, Димитровград и Ниш и в селата Иваново, Звонци и Божица.
2. Анкетирани са общо 110 души. Целевата група са:
 - преподаватели, учители и директори,
 - ученици, обучаващи се на български език,
 - родители на тези ученици,
 - ученици, обучаващи се на сръбски език и техни родители.

Анализ:

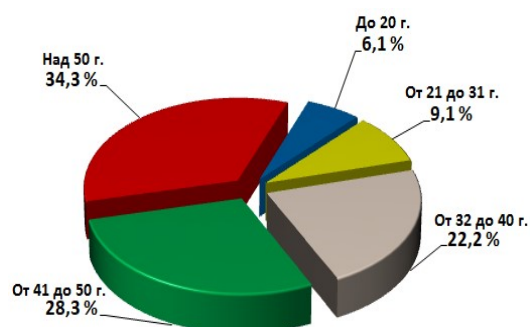
Резултатите от първи до шести въпрос на анкетата дават информация за пола, образователната степен, възрастта, семейно положение, броя на децата в семейството, броя на децата под 7-годишна възраст, които нямат пряко отношение към целите на анкетата.

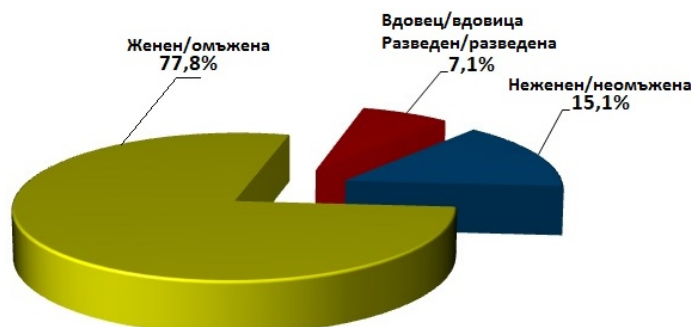
Фиг.23. Пол на участниците

Фиг.24. Образователна степен на участниците

Фиг.25. Възраст на участниците

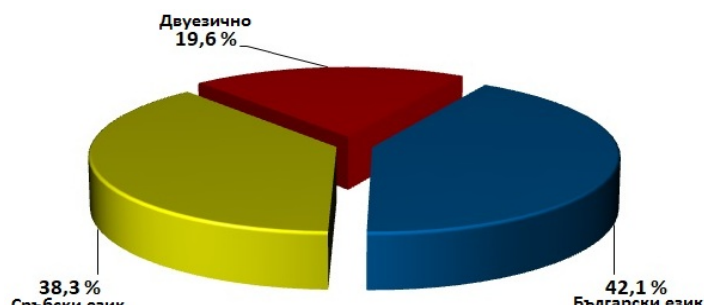

Фиг.26. Семейно положение на участниците

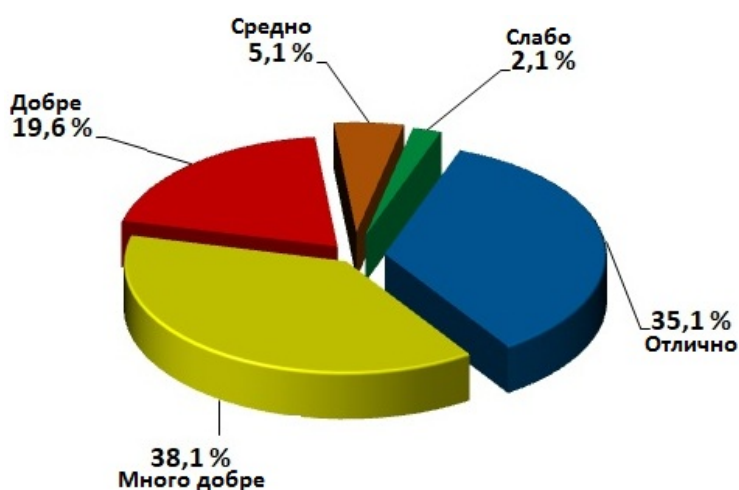
Резултатите от въпросите, които се отнасят за езика, на който се говори в семейството, на кой език са се обучавали анкетираните и какво е познаването им на майчиния български език, са представени в следните графикони.

Фиг.27. Език в семействата на участниците

Фиг.28. Език, на който са се обучавали участниците

Фиг.29. Познаване на майчиния български език на участниците

Отвореният тип въпроси нямат посочени възможности за отговор, което предполага анкетираните да дадат мнението си, без да бъдат насочвани към определени отговори (повече от един проблем), така че да се разширят идеите и да се разбере какво е важно за хората.

Анкетираните посочиха като основни и приоритетни проблеми липсата на:

- учебници и учебни помагала,
- мотивирани преподаватели,
- по-добри условия за работа (кабинети по български език),
- ангажираност на общинската власт,
- мотивация на преподавателите,
- участие на политическата система,
- литература за извънкласно четене.

Така се очертаха и най-сериозните проблеми на образованието на български език, обединени в следните групи:

- липса на българско самосъзнание,
- липса на преведени учебници по всички предмети.

Следващите въпроси са в пряка връзка с предишните, в които от анкетиранията лица се иска да дадат предложения какво може да се промени и подобри в образованието на български език.

Посочваме предложенията на анкетиранията, като някои от тях сме обединили:

- всички да учат на майчин език,
- да се промени съзнанието и предразсъдъците към обучението на майчин български език,
- включването на обществото,
- властта – прекаленото (не)присъствие,
- да се увеличи броят на часовете по български език.

Изводи:

От проведеното изследване е събрана информация за мнението на хората за проблемите на обучението на български език в предучилищното, основното и средното образование.

Необходимо е да се работи по-открито с гражданите и местните власти да се съобразяват с тяхното мнение, особено при решаването на ключови проблеми и определянето на основните образователни приоритети.

Визирайки основните проблеми на образованието на български език, изводът е, че те предимно са свързани с липсата на българско самосъзнание, недостиг на информация, непознаване на правната рамка и недостиг на преведени на български език учебници.

SWOT АНАЛИЗ

СИЛНИ СТРАНИ	ВЪЗМОЖНОСТИ
• Сдружения (NGO), които имат отношение към образованието; • Образовани и ентузиазирани хора в общността; • Модел за цялостно обучение на български език – Основно училище – Босилеград (от 2006), Гимназия – Димитровград (от 2009) и Гимназия – Босилеград (от 2014); • Ученици, които са преминали всички етапи в образованието си на майчин български език;	• Активен Национален съвет на БНМ; • Активна дейност на комисиите към НС – комисия по образование към НС; • Сътрудничество между общините Босилеград и Димитровград/Цариброд; • Проектна дейност; • Семинари и обучения за преподаватели; • Сътрудничество с институции и сдружения от Република България; • Студенти, продължили образованието си в България; • Успешно реализирани наши сънародници;
СЛАБИ СТРАНИ	ТРУДНОСТИ
• Необмислени действия и липса на стратегия в образователния процес; • Непреведени и неотпечатани повечето учебници за основно и средно образование; • Недостатъчно използване на правата на малцинството; • Висок процент езиково некомпетентни кадри; • Немотивирани преподаватели; • Недостиг на информация; • Незаинтересовано и комерсиално отношение на НС на българското малцинство в Сърбия към образованието; • Липса на републикански представител на българите в Сърбия;	• Голям дял на възрастно население; • Отлив на високообразовани кадри; • Бедност и екзистенциална несигурност; • Увеличаване на безработицата; • Постоянна емиграция и обезлюдяване; • Липса на единство между членовете на българската общност; • Косвено възпрепятстване на институциите и държавните органи на Р Сърбия при реализирането на правата на малцинството; • Липса на просветен инспектор по български език;

ЦЕННОСТИ

- Професионалност
- Отговорност
- Автентичност
- Последователност
- Амбициозност

ВИЗИЯ

***ПОЗИТИВНО, ПРИОРИТЕТНО, ПОСТОЯННО И
КАЧЕСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК***

МИСИЯ

- Да се подsigури постоянно образование на български език;
- Да се мотивират родители и деца за цялостно обучение на български език на всички училищни нива и активно участие в различни неформални модели на обучение;
- Да се мотивират и допълнително усъвършенстват образователните кадри;
- Да се прилагат и използват съвременни методи в образователния процес;
- Да се изисква от Националния съвет на българското малцинство да прилага законите в образованието на майчин български език;
- Да се запази майчиният език като основа за националната идентичност на българите в Сърбия.

ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ

- Политизиране на образованието на български език;
- Малък брой ученици се обучават на майчин български език;
- Недостатъчна информираност на обществото за ролята на българския език;
- Липса на стратегия в областта на възпитанието и образованието;
- Недостиг на учебници на български език.

ПРЕПОРЪКИ И ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Този анализ няма да разреши многобройните социално-икономически, политически, религиозни и културно-образователни проблеми. Той само предлага насоки и възможни решения като основа за една бъдеща стратегия за образованието на българите в Сърбия. Обобщавайки резултатите, задачите и целите, можем да заключим, че за образованието на български в Сърбия е необходимо:

- Образованието на български език да се освободи от конюнктурни политически влияния;
- Да се повиши съзнанието за значението на образованието на български език чрез представата за масова информация;
- Да се увеличат и използват извънучилищните дейности за неформално образование на български език, култура, история, здравеопазване, спорт, екология и пр.;
- Да се усъвършенстват учителите и преподавателите;
- Да се защитават и отстояват малцинствените права;
- Да се предотврати отливът на образовани кадри;
- Допълнително да се мотивират родителите, учениците и преподавателите;
- Да се засили сътрудничеството с Република България;
- Българското малцинство да се мобилизира около общи цели;
- Да се подобри сътрудничеството между предучилищните учреждения, основните училища и гимназиите в Босилеград и Димитровград;
- Националният съвет на българското малцинство да се деполитизира, за да може да изпълнява задачите, предвидени в Закона за националните съвети;
- Министерството на образованието и науката на Р България да излезе със становище във връзка със 103. постановление за кандидат-студентите от Р Сърбия, с предимство да бъдат записани тези абитуриенти, които са се обучавали по модела „Г” – на майчин български език.

СЪТРУДНИЦИ

Този анализ нямаше да бъде възможен без подкрепата и оказаното ни съдействие от страна на редица институции, организации, сдружения, частни лица и пр.

Сдружение „ГЛАС” и екипа, изготвил анализа, благодарят на:

- Фонд “Отворено общество” – Белград;
- Мисия на ОЕБС в Сърбия;
- Канцелария за човешки и малцинствени права в Сърбия;
- Посолство на Република България в Сърбия;
- Генерално консулство на Република България в Ниш;
- Министерство на образованието и науката на Р България;
- Комисия по образование и наука в 44-то НС на Р България;
- Национален съвет на хърватското малцинство в Сърбия;
- Община Димитровград/Цариброд;
- Основно училище „Христо Ботев” – Димитровград/Цариброд;
- Основно училище „Братство” – село Звонци, община Бабушница;
- Основно училище „Моша Пияде” – село Иваново, община Панчево;
- Гимназия „Св. Св. Кирил и Методий” – Димитровград/Цариброд;
- СЦ „Парк” – Димитровград;
- ПР Агенция „КОМПА плус” – Лесковац;
- Сдружение „Балкан” – Ниш;
- Сдружение „Цариброд” – Ниш;
- КИЦ „Босилеград” – Босилеград;

Медийни партньори:

- КТ „Кодал” – Босилеград;
- РТ Цариброд – Димитровград;
- Портал ФАР
- Портал ГЛАСПРЕСС;
- Радио телевизия Сърбия;
- Българска национална телевизия;
- Българска телеграфна агенция;

Екип, изготвил анализа

Александър Димитров

Дипл. икономист, председател на Сдружение „ГЛАС” и координатор по проекта

Дешка Георгиева

Преподавател по български език и литература в ОУ „Г. Димитров”, Босилеград

Деян Миленов

Преподавател по български език и литература в Гимназия – Босилеград

Горан Миланов

Дипл. библиотекар, статистическа обработка на данни

Силвана Рангелова

Дипл. психолог в ОУ „Г. Димитров”, Босилеград

Радица Димитрова

Дипл. икономист

Милена Миленова

Преподавател по биология и география в ОУ „Г. Димитров”, Босилеград

Милорад Младенович

Директор ПР Агенция „КОМПА плюс”, Лесковац

Работата върху анализа тези няколко месеца ни помогна да се уверим със сигурност в трудната действителност на нашето малцинство. Тя не е само в сферата на образованието, защото дългогодишните проблеми се дължат най-вече на липсата на отговорно гражданско общество, общество, готово да отстоява ценностите на съвременния свят, свят, за който си мечтаем. Но мечтите не се сбъдват сами. След много години лутане и пропуснати възможности времето вече не е на наша страна. Процесът на обезлюдяване на Босилеградския край е неспиращ.

Да се надяваме, че с този проект ще успеем да провокираме интерес от страна на институциите, от които зависи решението на многото проблеми в образованието. Недопустимо е в изработката на анализа да не участват ръководителите на НС на българското малцинство, Комисията по образование към НС, директорите на детските учереждания, както и директорите на ОУ „Г. Димитров” и Гимназията в Босилеград.

Специални благодарности към всички, които подкрепиха изработката на анализа, тези, които се включиха в обществените дебати, тези, които оделиха време за нашите анкети, за нас са важни техните становища, търпението и вярата, която ни гласуваха.

Накрая още веднъж огромна благодарност на Фонд “Отворено общество”, без който този анализ едва ли щеше да го има.

Екип по изработката на анализа, декември 2017 година

FOND ZA OTVORENO DRUŠTVO - SRBIJA
FUND FOR AN OPEN SOCIETY - SERBIA

Този анализ е изработен с подкрепата на Фонд “Отворено общество”.
За съдържанието единствена отговорност носи екипът изработил анализа и в нито един
случай не представлява становище на Фонд “Отворено общество”.

Сдружение „ГРУПА НА ЛИБЕРАЛНИ, АМБИЦИОЗНИ И СОЛИДАРНИ” - „ГЛАС“

Ул. Добродолски поток бб
17540 Босилеград
glas.bosilegrad@gmail.com
+359 (0) 889 708 317
+381 (0) 63 410 170
+381 (0) 17 878 375